

Київський національний університет імені Тарас Шевченка

Філософський факультет

Кафедра етики, естетики та культурології

**КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ
ФЕМІНІСТИЧНОГО РУХУ**

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 034 культурологія

на здобуття освітнього ступеню бакалавра

культурології

Студентка-виконавець:

МУСАТЕНКО ПОЛІНА СЕРГІЇВНА

IV курс

спеціальність 034 «культурологія»

ОПП «Культурологія»

Науковий керівник:

ПОДОЛЯН ГАЛИНА ПЕТРІВНА

К. ф. н. /доцент

Допущено до захисту:

Зав. кафедри _____

КИЇВ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Соціокультурні чинники розвитку фемінізму	8
РОЗДІЛ II. Культурне значення феміністичних ідей в Україні XIX – початку XX ст.	23
РОЗДІЛ III. Екзистенціалістське осмислення «жіночого питання»(С. Бовуар. «Друга стаття»)	39
РОЗДІЛ IV. Ідейні основи сучасного фемінізму.....	49
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Актуальність дослідження: багатовікова вкоріненість у свідомості представників традиційної культури уявлень про роль жінки у соціумі як матері та господарки, залежної від влади чоловіка на всіх рівнях вказує на пригноблене становище жінки в історії розвитку традиційного типу культури. Тенденції до глибинної усталеності органічного формування патріархального типу культурного буття ще з первісних часів формування суспільства у відповідності з яким, жінка займає слабшу позицію у соціальній ієрархії через своє фізичне становище та з часом отримує все менше соціальних прав, дало поштовх для розвитку ідей фемінізму. Культурологічний аналіз феміністичних ідей має на меті дослідити усі соціальні чинники, які довгий час консервували таке становище жінки у суспільстві.

Соціальна активність жінок, що розгорталася в історії, демонструє динаміку і розвиток руху жінок, які боролися за свої політичні та соціальні права. У XIX та на початку XX століття через кризи та урбанізацію населення розпочався бурхливий розвиток фемінізму, що сформувало підґрунтя для різноманітних феміністичних течій.

Особливою сторінкою історії розвитку феміністичних ідей є українська культура другої половини XIX сторіччя. Українські інтелектуалки висвітлювали прояви несправедливості, що існували у тогочасному суспільстві. Це був суголосний європейським чи американським тенденціям рух, діяльність якого наснажували відомі постаті тієї доби: Наталія Кобринська, Ольга Кобилянська та Леся Українка.

Феміністичні теорії сприяли не лише поширенню ідей фемінізму у наукових та філософських дослідженнях, а й сформували «жіноче письмо», яке виокремилася в окреме літературне явище, яскравою представницею якого є французька письменниця та філософиня-екзистенціалістка, ідеологиня феміністичного руху XX століття - Симона де Бовуар.

На сьогоднішній день суспільно-політичний рух все ще залишається ефективним способом пропагування проблематики та поширення феміністичних ідей у соціумі, як можливість вираження актуальності та наявності цих проблем. На жаль, жінки все ще можуть відчувати тиск з боку суспільства, бачити невідповідність між кількістю їх реальних можливостей та прав, тож ця тема потребує подальшого культурологічного аналізу усіх чинників, що призвели до такої проблеми й реалізації практичних підходів для зміни подібних світоглядних установок.

У наш час ставлення до феміністичного руху в Україні є доволі суперечливим. Не всі розуміють сенс фемінізму або ж вважають, що основні завдання руху уже були досягнуті, та підняття даної теми під час війни не є доречним. Саме тому, дослідження історії феміністичного руху в країнах Європи і, зокрема, в Україні є важливим для сучасного суспільства.

Ступінь наукової розробки теми: жіноче питання є однією з найважливіших тем у працях зарубіжних і вітчизняних істориків, філософів, письменників. Початок розгляду й осмислення та бурхливий розвиток ідеї фемінізму започаткували роботи багатьох французьких філософів-просвітителів (А. Сен-Симон, Ж. Ж. Руссо, Ф. Вольтер) у багатьох своїх роботах визнають за кожним індивідом існування невідчужуваних природних прав: свободи, власності, безпеки, рівності; Ш. Фур'є вивчав ідею соціальної гармонії, можливої лише в суспільстві, побудованому на засадах справедливості й рівності.

Джон Стюарт Мілль у роботі «Поневолення жінок» (1869) обґрунтував концепцію статусу жінки у суспільстві крізь призму певної соціальної системи, що була сформована історично.

На теренах України, такі відомі постаті як Наталія Кобринська, Ольга Кобилянська та Леся Українка стали одними із перших засновниць феміністичних ідей на тлі української культури ХІХ століття. Леся Українка протягом усієї своєї творчості невпинно піднімала питання жіночої свободи та рівності у своїх драматичних творах та поезії, на прикладі робіт «Лісова

пісня» (1912) та «Одержима» (1901), у яких головні героїні стають своєрідними символами боротьби за «звільнення» жінок. Ольга Кобилянська у одній із найвідоміших робіт під назвою «Valse Melancolique» (1894) описує психологічну глибину жіночої ідентичності через призму характерів своїх героїнь та їх відчайдушної жаги до емансипації та свободи.

Ці традиції «жіночого письма» у західноєвропейській культурі продовжила Симона де Бовуар, яка у праці «Друга стаття» виокремила ідеї поневолення жіночої свободи у суспільстві, які в подальшому стали каталізатором фемінізму «другої хвилі».

Пізніше, Бетті Фрідан у «Загадці жіночності» (1963) розгорнула детальний аналіз життя американських жінок у післявоєнному суспільстві через демонстрацію складних морально-психологічних обставин буття кожної з них.

Наприкінці 1960 — у 1970-х років такі авторки як Бел Хукс, Еліс Уокер та Патрісія Хілл Коллінз досліджували моделі фемінності, притаманні темношкірим жінкам, і тематику взаємовпливів расової й гендерної дискримінацій. Ключовим поняттям третьої хвилі фемінізму було — «неофемінізм», який розробляла Джудіт Батлер у книзі «Гендерний клопіт» 1990 року, де розглянула перформативність гендеру. Дослідження Батлер стали основою для квір-теорії (Тереза де Лоретіс, Ів Седжвік) та трансфемінізму (Кріста Скотт-Діксон, Джулія Серано).

Сучасна академічна традиція гендерних досліджень в Україні представлена іменами Віри Агеєвої - «Філософія жіночого існування» (1994), проаналізована праця Симони де Бовуар у вигляді рецензії українською мовою. Також досліджувала феміністичні теорії на теренах України і Соломія Павличко, яка вивчала багато праць зарубіжних дослідників та видала чимало власних робіт: «Фемінізм» (2002), «Дискурс модернізму в українській літературі» (1999), «Націоналізм, сексуальність, орієнталізм» (2000) та перекладів з даної тематики, найвідоміший з них - «Друга стаття» (1994).

Аналіз джерел дозволив виявити проблемну ситуацію, що полягає у відсутності повного якісного теоретичного обґрунтування даної проблеми. Тому робота є намаганням розширити простір наукового дослідження цієї тематики.

Об'єкт дослідження: феміністичний рух як соціокультурне явище.

Предмет: соціокультурні чинники процесів розвитку феміністичних рухів.

Мета дослідження: осмислити вплив соціокультурних чинників на розвиток феміністичних ідей з часів появи перших виступів жінок у Західній Європі початку XIX ст. до сучасного існування цілої низки різних течій фемінізму.

У відповідності із поставленою метою передбачається виконати наступні **завдання:**

- виявити основоположні соціокультурні чинники, визначальні тенденції розвитку феміністичного руху;
- дослідити специфіку «жіночого письма» в Україні;
- проаналізувати значення філософської спадщини Симони де Бовуар для розвитку феміністичних студій;
- прояснити ідейні основи сучасного фемінізму.

Практичне значення: результати дослідження можуть бути використані при вивченні загальних та спеціальних курсів у сферах культурології та гендерних студій.

Методи дослідження: теоретико-методологічною основою аналізу феміністичних рухів стали загальнонаукові та філософські методи пізнання – *аналізу* (дозволив виокремити тенденції розвитку феміністичних ідей і процеси формування феміністичного руху як соціокультурного явища XIX-XXI ст.), *історичний* (сприяв вивченню основних періодів становлення фемінізму), *системний* (дав змогу репрезентувати основні складові феміністського руху як багатоаспектного культурного феномена),

компаративістський (дозволив осмислити специфіку моделей феміністських рухів в політиці Франції та Америки).

Важливу роль в осмисленні етапів формування фемінізму відіграло використання переваг *міждисциплінарного підходу*, який сприяв використанню відповідних здобутків культурології, історії, соціально-політичних вчень, філософії та ін., щодо вивчення процесів становлення феміністичних рухів як важливої складової культурного розвитку західної культури останніх століть.

Структура роботи: дипломна робота складається із вступу, 4 розділів, висновків і списку використаної літератури. У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, завдання та практичне значення. У висновках підведено підсумки роботи. Обсяг основного тексту роботи – 64 сторінки, список використаних джерел включає 51 найменування.

РОЗДІЛ 1. Соціокультурні чинники розвитку фемінізму

Фемінізм (від лати. *femina*, «жінка») - суспільно-політичний рух, метою якого є надання жінкам всієї повноти цивільних прав. У широкому значенні - прагнення до рівноправності жінок з чоловіками у всіх сферах суспільства. У більш вузькому значенні - жіночий рух, метою якого є усунення дискримінації жінок і зрівнювання їх в правах з чоловіками.

Одним із соціокультурних чинників виникнення фемінізму ще на етапі становлення цивілізації було понижене становище жінки у патріархальному типі культурного буття, у відповідності з яким жінка, в силу своєї фізичної організації (відсутності рівної фізичної сили з чоловіком, фізіологічних особливостей) виконує притаманні такому способу існування у спільноті види роботи - відносно довгий за часом догляд за дітьми, збирання «менш значимої» та більш легкої за доступом їжі, все це ті чинники, якими пронизана вся історія жіноцтва в цілому, що поступово віддаляє жінок від потенційних можливостей прийняття рішень, впливу й права управління життям спільноти.

Точкою відліку часу виникнення ідей, що викладаються в феміністичних роботах і реалізуються на практиці жіночого руху, прийнято вважати «Декларацію прав жінки і громадянки» французьки Олімпії де Гуж, що датується 1792 роком. Це вона сказала: «Жінка може зійти на ешафот, отже, вона може зійти й на трибуну». Проте, ця перша спроба реалізації феміністичних ідей на практиці закінчилася доволі сумно: виниклі жіночі організації досить швидко заборонив Конвент, а їх «засновниця» Олімпія де Гуж була страчена. Цікаво, що в тому ж 1792 році в Англії вийшла книга Мері Уолстоуокraft «Про підкорення жінки», а в Німеччині цією ж датою позначений вихід роботи Теодора фон Гішпеля «Про поліпшення цивільного положення жінок». Таким чином, вже до кінця XVIII ст. «маніфести» фемінізму були сформовані в його майбутніх ідейних європейських центрах: Франції, Англії і Німеччині.

Проте, «засади» феміністичних теорій та ідей розгортаються з кінця XVIII – початку XIX століття, вже на той час у соціумі актуалізувалися обговорення того, що жіноцтво, загалом, знаходиться у більш пригнобленому становищі у порівнянні з чоловіками. Основне та найважливіше визначення фемінізму із самого його початку і до сьогоднішнього дня – це абсолютне зрівняння у правах та обов'язках.

Одним із основних соціокультурних чинників розвитку та виникнення першої хвилі фемінізму, що дала поштовх усім наступним, була природна реакція індустріального суспільства на урбанізацію у другій половині XIX століття – переселення великої кількості людей до міст, що призвело до руйнації традиційного укладу життя.

Аналіз проблеми підводить до того, що жінки з найбідніших прошарків населення не мали гідних умов життя та були змушені йти працювати на заводи й фабрики, однак вони отримували значно меншу заробітну платню, ніж чоловіки. До того ж, жінки не мали права власності, політичного права, права на спадщину та опіку над власними дітьми без чоловіка. Усе це призвело до того, що жінки почали виходити на маніфести, протестуючи проти несправедливого устрою життя і вимагаючи рівних з чоловіками прав та повагу до них.

Цей «перший фемінізм» виник не стільки як теорія, скільки як рух проти соціально-економічної дискримінації жінок. І на початку XX століття, досягши своїх основних цілей: отримання жінками в Європі і США виборчих прав, а також зростання їх професійної зайнятості, - він фактично зійшов з історичної арени, що, однак, не означає зникнення жіночого руху як такого. У 1888 з ініціативи американських феміністок виникла перша міжнародна жіноча організація - Міжнародна рада жінок.

У 1904 була заснована міжнародна організація суфражисток - Міжнародний альянс за виборчі права жінок (з 1946 - Міжнародний альянс жінок - прихильниць рівних прав і обов'язків). У ряді країн створювалися філантропічні, релігійні, націоналістичні й ін. жіночі організації.

У 1910 був заснований Всесвітній союз католицьких жіночих організацій. Для всіх цих буржуазних жіночих організацій, при всій відмінності цілей, які вони перед собою ставили, характерне твердження про «надкласовість» жіночих інтересів, спрямоване на відрив працюючих жінок від робочого руху [35, с.5 -10].

Під час 1-ої світової війни 1914-18 р.р. не тільки буржуазні, але й більшість соціал-демократичних жіночих організацій стали на шовіністичні позиції. Важливу роль в об'єднанні соціалісток, що залишилися на інтернаціоналістських позиціях, зіграла скликана з ініціативи більшовиків Бернська міжнародна жіноча соціалістична конференція 1915 р. Хоч конференція і прийняла пацифістську резолюцію, всупереч проекту, запропонованому більшовиками. У 1915 в Гаазі з ініціативи американської громадської активістки Джейн Аддамс був заснований пацифістський Міжнародний комітет жінок за мир (з 1919 - Міжнародна ліга жінок за мир і свободу). Роки війни були відмічені голодними виступами жінок воюючих країн [20, с.11-12].

Міжнародні жіночі організації беруть участь в діяльності ООН. Прийняття Генеральною Асамблеєю ООН в 1967 Декларації про ліквідацію дискримінації жінок було результатом великої попередньої роботи, проведеної МДФЖ, Міжнародною радою жінок, Міжнародною федерацією жінок юридичних професій, Міжнародним альянсом жінок - прихильниць рівних прав і обов'язків і іншими жіночими організаціями. Деяким міжнародним жіночим організаціям ООН і її спеціалізованим установам наданий консультативний статус різних категорій. Консультативний статус 1-ої категорії привласнений МДФЖ і Міжнародній раді жінок. Особливо активізувалося з кінця 1960-х років.

Саме слово «фемінізм» було створено соціалістом-утопістом Шарлем Фурье в кінці XVIII ст., він вважав, що «соціальне становище жінок можна назвати мірилом соціального прогресу».

Прийнято виділяти три хвилі фемінізму, однак єдиної думки щодо того, яку характеристику надати цим трьом хвилям, чи як окреслити жіночі рухи до кінця XIX століття, майже не існує. Також ускладнює класифікацію, так звана, сучасна четверта хвиля – досі немає одноголосності щодо того чи виділяти її взагалі і, якщо так, то звідки почати відлік. Так, наприклад, в першому напрямі, який панував до середини 70-х років, мета науково-пізнавальної діяльності інтерпретувалася як «відновлення історичного існування жіночих прав», «забутих» або «викреслених» з офіційної «чоловічої» історіографії. Але незважаючи на те, що прихильникам цього напрямку вдалося досягнути безперечного успіху в висвітленні багатьох невідомих сторінок історії жінок різних епох і регіонів, такий описовий підхід доволі скоро виявив свою історичну «обмеженість».

Такий термін як перша хвиля фемінізму (First Wave), також має свою поширену назву — давня хвиля, або «стара» (Old Wave). Саме ця назва і має пряме відношення до тих часів, коли на світовій арені з'явилися перші жіночі рухи англійських та американських суфражисток від 1890-их до 1920-их років (Проте активні жіночі рухи були «сформовані» уже на початку 1850-их років, та продовжували розвиватися). Даний рух перш за все характеризується доктриною боротьби жінок за надання їм виборчих прав. —Суфражизм (англ. Suffrage – право на голос) — термін, перекладений з англійської мови, який являє собою ні що інше, як «право вибору» і започаткував собою назву першого руху за права жінок в історії феміністичної теорії. Суфражистки своєю активною боротьбою за права жінок почали «захоплювати світ», даний рух охопив собою такі країни як: Нова Зеландія, США, Данія, Фінляндія, Норвегія та багато інших держав Америки та Європи.

Назва «перша хвиля», з точки зору сучасного фемінізму, бере свій початок з 1970-их рр. через появу «нової хвилі», тобто виокремлення другої хвилі у історії феміністичних рухів. Такий поділ у середині жіночого руху на зачатки «хвиль» або «течій» став підґрунтям для теорії сучасного фемінізму.

Кожна з хвиль подібна до іншої (попередньої), перш за все- дослідники виділяють «схожість» у методах боротьби та досягненні цілей. Представники «першої хвилі» фемінізму мають на меті досягти змін у реформах сімейного права, економічних умов життя жінок та загалом- рівноправ'я. У той самий час, паралельно до діяльності «першої хвилі», в Америці виникає міжнародна структура «Женевська конвенція жіночого руху» («Geneva Falls Convention of Women») (1848) [50, с.26-29], яка одразу ж починає діяти на міжнародному рівні. Зокрема, таке явище як «фемінізм першої хвилі» було започатковане, та має відношення виключно до західного світу, але жіночий рух уже з часом був сформований як міжнародне явище, що з часом ставало дедалі популярнішим. Загалом, жіночий рух першої хвилі найактивніше розвивався та здобув найбільших досягнень саме у країнах з розвинутою політичною демократією, де жінки змогли першими «вибороти» своє право на голос.

У історії феміністичних рухів Сполучених Штатів Америки можна виділити те, що з самого початку вони були тісно пов'язані із кампанією за ліквідацію рабства та надання людям цивільних прав, ще у 40-их роках. Під час зародження та подальшого розвитку американського руху за права жінок у 1848 році відбувся конгрес американських жінок в Сенека Фолс (Seneca Falls), де було прийнято один із самих відомих документів, що торкнувся світової історії фемінізму- «Декларація почуттів» (Declaration of Sentiments) — авторства Елізабет Кейді Стентон (Elizabeth Cady Stanton) (1815-1902) — американської суфражистки та громадської діячки, що мала на меті покращити становище жінок в Америці. Елізабет не лише підняла проблеми пов'язані з виборчим правом жінок, але вона закликала до вирішення питань з правами у майновій сфері, відсутністю можливості «рівної» зайнятості та отриманням доходів (у порівнянні з чоловіками), рівних правових зобов'язаннях при розлученнях, економічних відносинах у родині, де жінка часто виступала пригніченою, та загалом контролем народжуваності у країні. Е. К. Стентон і Сьюзен Б. Ентоні (Сьюзен Браунелл Ентоні, Susan B. Anthony (1820-1906) — американська активістка і борець за громадянські права

жіноцтва своєї країни в XIX ст.; борець за соціальну рівність. День народження С.Б. Ентоні – 15 лютого – відзначають як дату перемоги та боротьби за виборчі права жінок, також громадську діячку вважають однією із найяскравіших постатей часу «руху тверезості» Америки в XIX ст. [49,с.35-40], який опирався на основні пункти та принципи — Декларації незалежності США; мав на меті надання жінкам виборчих прав на рівні із чоловіками. Створена задля досягнення жінками права на вибори у Сполучених Штатах Америки [49,с.41], організація «Жіноча національна асоціація суфражисток» (The National Women's Suffrage Association), була вперше заснована у 1869 році, і стала однією з перших офіційно зареєстрованих структур, що розпочала свою діяльність по захисту прав жінок. Згодом, у 1890 році ця організація суфражисток була об'єднана з іншою, консервативною організацією, що захищала права жінок- American Women's Suffrage Association.

Схожі за своїм принципом жіночі рухи розгорнулися і в інших західних країнах. У Великій Британії активне зародження та діяльність першого жіночого руху припала на 50-ті роки XIX ст., а 1867 рік у історії феміністичної теорії відомий тим, що Палата Общин не визнала першу пропозицію надання жінкам права голосувати (поправку до Second Reform Act, яку представив Джон Стюарт Мілль). Однією з найважливіших подій для подальшого бурхливого розвитку течій фемінізму у Європі стало офіційне звернення до британського парламенту 1, 5 тис. жінок підписане у 1866 році. Документ містив одну вимогу- безапеляційне право жінок у голосуванні на рівні із чоловіками, що стало б новою реформою. Через те, що британські парламентарії відкинули це звернення, у 1867 році жінки, що його ініціювали створили «Національне товариство за виборчі права жінок». Діячі та члени даного товариства — суфражистки — які не дивлячись на невдачу першу спробу у зрівнянні прав з чоловіками, і надалі продовжували виборювати своє право на голос. У «першій хвилі» на початку 20 ст. також приймали активну участь члени різних соціалістичних організацій і гуртків.

Вони, як і раніше, не ставили свої суто жіночі потреби в один ряд із загальними програмними вимогами і часто були вимушені миритися і з поширеними сексистськими проблемами на робочому місці серед колег у своїх організаціях, і з частими дискримінаційними практиками, що були запроваджені керівництвом, і з визнанням своїх жіночих проблем другорядними, або ж зовсім не гідними розголосу. Свого розквіту та найбільшого поширення така течія як «марксистський фемінізм» змогла досягти на території Німеччини, саме там були видані праці таких відомих лідерів думок та теоретиків, як Август Бебель (Жінка і соціалізм, 1878) і Клара Цеткін - головний редактор журналу «Рівність» («Die Gleichheit», створений в 1891). Громадські діячі, не відступаючи від постулатів основоположників марксистської теорії, активно та настирливо проповідували ідею особливої, окремої від чоловіків боротьби жінок проти патріархату. І К. Цеткін, і її сподвижниця Роза Люксембург різко критикували прихильниць ліберальної течії фемінізму, тому що вважали, що з «цими паразитами з паразитів на тілі суспільства» не може бути спільних інтересів та будь-яких справ. Саме на основі їх робіт і буде заснована тенденція іменування фемінізму «буржуазним соціальним рухом» і споконвічні непорозуміння з ліберальними феміністками. Деякі з них (напр., Лілі Браун) вступали в соціалістичні організації, маючи на меті створити загальні ідейні платформи, задля подальшого розвитку даної сфери. Загалом, така суперечність призвела до певної «анархічної природи» тогочасного жіночого руху в Німеччині, і абсолютної відсутності тих необхідних цілей та досягнень в боротьбі за виборювання жіночого права голосу, які були досягнуті в Англії і США.

Окремим видом течій у феміністичному дискурсі початку ХХ ст. були «анархо-феміністичні» об'єднання та організації. Головною теоретикинею «анархо-фемінізму» вважають американську громадську діячку Емму Голдман («Червона Емма»), що пропагувала ідеї того, що жінку робить вільною не право вибору праці, або право голосу, а особистісне почуття

незалежності, самостійність у прийнятті рішень, психологічна незалежність і свобода від норм «моралі у суспільстві». Зокрема, анархістська критика Е. Голдман була зосереджена на сім'ї і материнстві: їх вона вважала основними обмежувачами волі і свободи жінки [45, с.50].

У другій половині 20 ст. протистояння «фемінізму рівності» і «фемінізму відмінностей» збереглося, надовго визначивши відмінності західноєвропейської і американської феміністичної традицій. Якщо в Європі велика частина феміністок більш тяжіла до ідей рівноправності, то в США боротьба за визнану рівність жінок з чоловіками стала частіше розглядатися як пройдений етап, за яким повинно піти визнання за жінками особливих «жіночих прав» [45, с.67].

Фемінізм у Британії після свого зародження на початку ХХ століття вийшов на такий же рівень бурхливого розвитку та поширення серед населення, як у Америці. У кожній із країн феміністки були активно залучені у організацію та створення спеціальних заходів та маніфестів, для того, щоб досягати своїх цілей та ставити нові. Кінець 1908 р. ознаменувався в історії як рік «жіночого мітингу» у Лондоні, до якого було залучено 1, 5 млн. осіб.

Уже на початку ХХ ст. жіночі рухи охопили майже усі європейські країни. Були створені нові міжнародні жіночі організації: Міжнародна рада жінок (1888), Міжнародний альянс жінок за рівні права і рівну відповідальність (1904), —Інтернаціонал відчинених дверей (1929) та ін. [20, с.30].

У період Першої світової війни 1914-1918 феміністичні організації призупинили свою діяльність. Феміністки в соціал-демократичних партіях готувалися до соціального перевороту. Невелика частина пацифістськи налаштованих жінок з обох воюючих сторін утворила в 1915 «Жіночу міжнародну лігу за мир і свободу» (існує і зараз) [22, с.13].

Поновлення феміністичного активізму в міжвійськовий період (1918-1941) було спрямоване, головним чином, на досягнення політичної рівноправності. Після надання жінкам права голосу в передвоєнний і

військовий період в ряді країн Європи (в Норвегії - в 1913, в Данії і Ісландії - в 1915, в Канаді - в 1918) жінки інших країн подвоїли свої зусилля. Право голосувати було отримано феміністками Австрії, Німеччини, Нідерландів, Польщі, Швеції, Люксембурга, Чехословачини в 1919, США - в 1920, Ірландії - в 1922, Іспанії і Португалії - в 1931. Після отримання права голосу жінки різних країн добилися і виконання ряду інших феміністичних вимог, що стосуються шлюбу, опіки над дітьми і права на професійну кар'єру. Однак розбіжності між прихильниками «фемінізму рівності» і «фемінізму відмінностей», раніше об'єднаного загальною боротьбою за право голосу, різко загострилися. Дебати прихильниць «особливих прав» з прихильниками жіночої рівноправності в Британії і США сприяли залученню уваги суспільства до протекціоністського законодавства, орієнтованого на захист прав жінок, зокрема - ініціювали прийняття законів про жінок, працюючих на шкідливих для здоров'я виробництвах. Згідно зі співпрацею з лейбористами в Англії, феміністки примусили поставити на суспільне обговорення ідею державної допомоги жінкам, зокрема - через виплати грошей на виховання дітей (кампанія за «сімейні допомоги» Еліонор Ретбоун 1929 в Британії). Це є основою для приписування феміністкам слави провідниць сексуальної революції 20 сторіччя. На другу половину 30-х головна мета європейського і американського суфражистського руху була, загалом, досягнута, і сама «діяльність» потрохи пішла на спад.

Перша хвиля фемінізму завершилася та досягнула своєї кінцевої мети - надання жінкам прав у голосуванні. Уперше право голосу жінкам було надано в 1899 році у Новій Зеландії. Право на голос американським жінкам гарантувала XIX нова поправка до Конституції США, прийнята у 1920 році. У Великій Британії жінки отримали громадянські права у 1918 році, але ще протягом наступних десяти років не могли вибороти собі право голосу. Відомо, що саме боротьба за виборчі права жінок об'єднувала і активізувала рух із середини, ставлячи перед ним конкретні цілі і створюючи відповідну організаційну структуру для досягнення нових. Багато феміністок того часу

вважали, що починаючи із отримання права вибору жінки можуть таким чином досягти абсолютної незалежності, та емансипуватися у майбутньому. Багато подій з історії минулого даного руху вплинуло на те, що жіночий рух мав своє продовження у новому форматі лише у середині 60-их років ХХ століття, що ознаменувало собою відправну точку нової хвилі — другу хвилю фемінізму [40, с.403]. Загалом, під час існування першої хвилі феміністського руху сталося структурне упорядкування ранньої суфражистської течії, яка через розвиток і певні трансформації набула сили, та розширила свої кордони із невеликого руху, що бореться лише за виборчі права жінок, та згодом, перетворилася на рух, що значно розширився та оформився політично (створення Жіночої партії у 1918 р.); одним із свідчень отримання суфражистками суспільної підтримки стало широке залучення жінок до праці під час Першої світової війни; рух за рівне з чоловіками виборче право жінок охопив період з 1893 р. (Нова Зеландія – право брати участь у виборах – обирати), до 70-их – 80-их рр. ХХ ст. (Люксембург – 1978 р., Ліхтенштейн – 1986 р.); у державах, які були утворені уже після падіння колоніалізму, жінки отримали рівні з чоловіками політичні права одночасно із проголошенням державної незалежності; під час існування такого суспільного явища як «перша хвиля», фемінізм стихійно розділився на два напрями: ліберальний і соціалістичний, обидва мали своїх прихильників [33, с.78].

Початок 60-х років охарактеризувався пробудженням соціальної жіночої самосвідомості, що призвело до виникнення «другої хвилі» фемінізму. Вона була пов'язана з підйомом ліворадикальних рухів (студентською революцією 1968) і формуванням нових соціальних теорій. Загальна вимога феміністок «другої хвилі» - боротьба за право не тільки обирати, але й увійти самим у владні структури. Під час підйому «другої хвилі» різні напрями в фемінізмі остаточно розділилися, після чого феміністки поставили питання про визнання дуальності самого поняття («фемінізм»), яке стало вживатися замість терміну «напряму в фемінізмі». На думку аналітиків феміністичної теорії, найменування «фемінізм» співзвучне

демократичному плюралізму і є викликом будь-якій тоталітарності, відображаючи неможливість створення єдиної для всіх жінок теорії звільнення, оскільки соціально-культурний досвід і статус різних жінок визначається різними чинниками (клас, раса, вік, конфесія, епоха...).

Майже усі дослідники феміністичних теорій вбачають прямий зв'язок виникнувшого на основі минулого, нового етапу розвитку жіночого руху з ліворадикальними протестами кінця 1960-их – початку 1970-их рр. Особливу увагу було приділено тогочасним студентським виступам, зокрема у Франції та Британії. Більш глибокий аналіз проблеми демонструє те, що рушійною силою та головною ціллю для досягнень «другої хвилі» фемінізму стала боротьба не за рівність у правах на законодавчому рівні, а за рівність у правах на дійсному рівні: площина «рівності» на політичному рівні була пов'язана з можливістю для жінок бути обраними в органи державної влади та самоуправління, гарантіями політичної самореалізації, кар'єри та ін.

Провідним мотивом для «нової» активності у сфері фемінізму став лозунг: «те, що є особистим, може бути і політичним». Професорка Сара Еванс наголошує на тому, що на початку свого «шляху фемінізму» перша хвиля дійшла розвитку від руху за право голосу для жінок, до руху за «звільнення жіноцтва», а друга хвиля логічно доповнила її, проте вже більш потужно, перетворившись із руху боротьби за рівність, до руху боротьби за фактичні права жінок, виконуючи свої завдання уже за обидві хвилі фемінізму [24, с.21].

Одною із провідних теоретиків течії «другої хвилі» фемінізму вважається французька письменниця та філософиня-екзистенціалістка Симона де Бовуар (книга «Друга стаття», 1949 р.), провідними ідеями у творчості відомої діячки були: соціально-економічні, політичні та ідеологічні відносини між статями в умовах патріархату, де жінка лишається поза усіма інтелектуальними та матеріальними здобутками суспільства; прийняті у суспільстві ідеологічні основи, які неодмінно відводять жінці нижчу, другорядну соціальну роль у порівнянні з чоловіком; фізичні та природні

здібності у жінок та чоловіків є ідентичними; соціально-обумовлена правилами патріархату безправність та пасивність жінки не є притаманною їй від народження [3, с.10].

Всесвітньо відома робота письменниці під назвою: «Друга стаття» розглядається багатьма дослідниками як «Біблія фемінізму», одна із перших фундаментальних праць, що стала ідейною основою для подальшого розвитку феміністичного руху; по своїй структурі та концепції робота створює абсолютно нову ідеологічну парадигму сприйняття жінки в суспільстві і особистому житті. Розповсюдженою серед науковців є думка про те, що саме ця робота стала «фундаментом» для появи нової течії фемінізму «другої хвилі» [4,с.365].

Проте відомо, що французька «Філософія фемінізму» і найбільша «теоретична феміністичних теорій» другої хвилі - Симона де Бовуар – абсолютно не вважала себе феміністкою. Але саме Симона своїми працями розсіяла міф про вкорінену у патріархальному суспільстві «природність» розподілу праці за приналежністю до певної статі, власноруч порушила проблему історичності існуючих, нічим не підкріплених, вікових стереотипів.

Тож, фемінізм «другої хвилі» неодмінно пов'язаний саме із активними спробами зміни жіночої суспільної ситуації. Безперечно, він легко вписується у дві фундаментальні задачі: по-перше, що жінки знаходяться в набагато гіршій ситуації у суспільстві, саме через їхню стать, а по-друге, - що ця дискримінація жінок неодмінно повинна бути змінена.

У той же час, у 1963 році була видана праця — «Загадки жіночості» авторства Бетті Фрідан. У своїй роботі авторка порушила проблему, яку назвала «питання, що не має назви», певний вияв почуття незадоволення соціальним становищем жінок тих часів. Фемінізм «другої хвилі» підбив підсумки, що досягнення жінками політичних і громадянських прав не розв'язало «жіноче питання» загалом. Аргументи та ідеї, які піднімали феміністки ставали все більш радикальними, а подекуди і революційними.

Представники ж іншого напрямку, який висунувся на перший план у другій половині 70-х років, бачили свою задачу саме у вивченні історії відносин панування і підкорення між статями в патріархальних структурах класових суспільств. Вони прагнули пов'язати «жіночу історію» з історією суспільства і пояснити наявність конфліктуючих інтересів і альтернативного життєвого досвіду жінок різних соціальних категорій, спираючись на феміністичні теорії неомарксистської філософії. Останні вводили в традиційний соціально-класовий аналіз чинник відмінності статей і визначали статус історичної особи як специфічну комбінацію індивідуальних, статевих, сімейно-групових і класових характеристик.

На межі 70-80-х років феміністична теорія оновлюється, істотно розширюється методологічна база міждисциплінарних досліджень, розробляються цілеспрямовані стратегії для створення комплексних пояснювальних моделей, що неодмінно позначилося і на сучасному (на той час) вигляді «жіночої історії». Це стосувалося не тільки розуміння діалектичного характеру зв'язків між нерівністю статей і соціально-класовою ієрархією, але, насамперед, саме «перевизначило» поняття чоловічого і жіночого.

У 80-х роках ключовою специфічною категорією аналізу стає «гендер» або «стать-рід», альтернативні поняттю «стать-секс» і покликані виключити біологічний детермінізм, імпліцитно присутній в останньому.

Інакше говорячи, розуміння того, що таке чоловік і жінка, яка поведінка належить кожному з них, які повинні бути відносини між ними, не є простим відображенням або прямим продовженням біологічних властивостей, а є вже продуктом культурно-історичного розвитку.

Проте, самі по собі гендерні відмінності, по-перше, не вказують на те, чому відносини між чоловіками і жінками постійно передбачають вісь «панування і підкорення», а по-друге, не пояснюють динаміку цих відносин, тож не відповідають на питання, яким чином вони складаються, відтворюються і трансформуються. Отже, будучи фундаментальним

принципом опису й аналізу відмінностей в історичному досвіді жінок і чоловіків, дослідники прийшли до висновку, що категорія гендеру повинна бути методологічно орієнтована на включення вже згаданих ідей та фактів до більш загальної пояснювальної «схеми» [24, с.28].

Відомо, що саме «третю хвилю» фемінізму, дослідники пов'язують із низкою процесів, що стрімко розгорталися у 90-их роках ХХ століття, «нова» хвиля, на їх думку, має тісний зв'язок із новим рівнем осмислення філософського питання «жіночого», та його бачення під іншим кутом, для якого важливим вже стає розуміння наскрізної ідеї постструктуралізму та постколоніальної теорії, а самі суперечки напруги торкаються поняття «людської ідентичності», але уже з «жіночої» точки зору [36,с.31-42]. Майже усі дослідники даної теми у своїх працях наголошують на тому, що на тому етапі розвитку і подальших трансформацій феміністичної теорії загалом, немає підґрунтя для заяв про його теоретичну «однорідність», чи наявність певної, чітко визначеної теорії з конкретним вектором [35, с.14].

Фемінізм вирізняється: географічно, (американський, європейський, третього світу, пострадянський і постсоціалістичний), етнічно (фемінізм «білих», «чорних» і «кольорових»), конфесійно (християнський, ісламський), за спрямованістю дій (екофемінізм, пацифістський, сепаратистський), за ідеологією (ліберальний, соціалістичний і марксистський, радикальний), за приналежністю до напрямів в філософії і психології (модерністський, заснований на концепції соціального конструювання; постмодерністський і постструктуралістський, психоаналітичний), за сексуальною орієнтацією і ідентичністю прихильників (лесбійський, а також об'єднуючий всіх невизнаних суспільством індивідів; нетрадиційної сексуальної орієнтації квір-фемінізм) [37, с.67-71].

Відомо, що межі ХХ-ХХІ ст. у Америці паралельно існували різні феміністичні теорії, що мали своїх прихильників, на той час, лише у межах однієї країни були наявні представники майже всіх (на ті часи відомих) течій, соціалістичний фемінізм набув неабиякого поширення у країнах Британії і

Австралії, у Франції – постмодерністський фемінізм захопив собою майже весь літературний простір, проте найбільшу кількість прихильників мала ліберальна течія фемінізму. Її стрімке «відродження» тісно пов'язане з тим, що американська феміністка Бетті Фрідан видала книгу під назвою: «Містика жіночності» (1963), що швидко стала бестселером серед тогочасної молоді.

Щодо марксистського і соціалістичного фемінізму, то послідовниць класичного марксизму в феміністичному дискурсі було дуже мало. Вони як і раніше лише «додають» жінку (К. Маркс, Ф. Енгельс, А. Бабель і інш.) до існуючої критики капіталізму, вважаючи придушення жінок чоловіками менш важливим, ніж класове пригноблення.

Радикальний фемінізм був сформований в ХХ ст. і представляє собою саме «найяскравіший» напрям в фемінізмі. Радикальні феміністки розглядають жінок як і окремий біологічний «клас», що дискримінується, і як те, «що є концептуальною моделлю для вивчення інших форм пригноблення»

Таким чином, можна фіксувати вплив цілого ряду чинників, що спричинили процеси наростання невдоволень й організацію перших протестів і рухів серед працюючих жінок. По-перше, соціально-економічні умови(наростання індустріального розвитку другої половини ХVІІІ-початку ХІХ ст., формування великих міст, поява низькооплачуваної роботи для вихідців із соціальних низів, якими у значній мірі були жінки. По-друге, до соціальних чинників належать також: багатовікова вкоріненість у свідомості представників традиційної культури уявлень про роль жінки, обмеження у правах, відсутність освіти, права голосу, що консервувало таке становище довгий час. Особливо ця тенденція посилюється й закріплюється як невід'ємна складова в умовах наростання могутності патріархального ладу, та появи у спільнотах або ж суспільстві нерівності, правлячого прошарку, політичної влади.

РОЗДІЛ II. Культурне значення феміністичних ідей в Україні XIX-початку XX ст.

Кінець XIX століття в історії вважається переходом до нової стадії в українському фемінізмі, що характеризується активною боротьбою і протестами за права жінок. Відома українська літературознавця Соломія Павличко вважала, що ці зміни напряму пов'язані з діяльністю Наталі Кобринської, та багатьох інших жінок, які відкрито заявляли про свою феміністичну ідею, та впевнено прокладали жінкам шлях до визнання на теренах української літератури того часу.

Завдячуючи цим авторкам, вже у 80-х, ми можемо побачити жіночі псевдоніми, жіночі лінії головних героїнь творів та абсолютну відсутність імітацій «чоловічих» стилів у написанні творів, що раніше було притаманно письменницям. Утвердження модерної культури в Україні, модерного світогляду не уявлялося без цілковитої емансипації жінки на кожному з рівнів суспільного життя. Дискурс фемінізму в українському модернізмі яскраво виражений у творчості таких письменниць як Ольга Кобилянська та Леся Українка. З часом, Є. Маланюк намагався узагальнити українські феміністичні тенденції, що були яскраво виявлені у добу модернізму, як надважливі та визначальні для розвитку всієї української культури та сучасної ментальності. Якщо зануритися до історії, то можемо визначити, що серед різноманіття світових культур саме українська вирізняється з поміж усіх чи не найдавнішою та найпотужнішою традицією жіночого письменства. Відомо, що сама історія світської української поезії бере свій початок з жінки, шляхтянки, яка мешкала у місті Луцьку- Олени Копоть-Журавницької, яка викликала скандал своїм віршованим сатиричним твором «Луцький пасквіль», за який мусила публічно перепросити за свій вчинок. У 1575 році авторку було покликано до суду за «образу честі», - завдяки цьому, одному з перших у новій історії «Літературних судів» уцілів та зберігся і до наших часів текст «підсудного»

вірша, який і зараз вважається добре написаним та зрозумілим майже кожному сучасному українцю.

У середині XIX століття Марія Маркович, в українській літературі письменниця відома як Марко Вовчок, бере собі чоловічий псевдонім, у своїх творах авторка торкається наскрізних, суто жіночих проблем, проте робить це доволі обережно. Краще за все авторці вдавалося змалювати трагічну долю жінки-кріпачки в Україні, яка у тогочасному суспільстві була майже абсолютно приниженою та позбавленою будь-яких прав істотою. Саме цей образ «українки тих часів» посідає центральне місце у «Народних оповіданнях» письменниці. Трагічність та важка доля селянства України за часів кріпаччини є основною темою, що пронизує усі роботи Вовчок. Для письменниці жіночі почуття та психологічні переживання являються предметом пильного аналізу. Талант та хист до написання творів дав Марії утвердитися та впевнено триматися у патріархальному суспільстві, стати врівень з чоловіками у чоловічому елітарному товаристві. Проте, необхідно зазначити, що завдання у зміні патріархальних ієрархій, або настанови на утвердження у суспільстві феміністичних ідей у Вовчка не було.

Одна з найрадикальніших українських феміністок Галичини Мілена Рудницька зазначала: «... Нам треба чітко відмежовувати справу жіночих організацій і товариств з їх найістотнішої суті, з їх програми і цілей,- від організацій з жіночим питанням у його модерному розумінні, що не мають нічого спільного з тим, що є «жіночим», окрім поля їх членів, а в дійсності вони філантропні, просвітні, господарські чи інші. Перші, на мою думку,- не лише мають рацію існування, що більше: вони доконче потрібні, прямо необхідні, другі- є зовсім змінні, вони в XX столітті смішні і анахронічні, саме тому для жіночої справи шкідливі» [16, с.90].

Відомий український фольклорист та філолог Михайло Максимович підрахував, що близько двох третин творів різнобарвної української фольклорної лірики (понад двісті тридцять тисяч записаних пісень на баладах) мають жіноче авторство. «Жіночі голоси» української літератури це справжня «пряма мова» тисяч поетес, які крізь століття намагаються донести читачеві складне «переплетіння павутини» жіночого життя. Модернізм на теренах України неодмінно завдячує своєму існуванню першій відверто феміністичній авторці- Ользі Кобилянській, а своєї безсумнівної вершини сягає у поетичних драмах та творах Лесі Українки.

Однією з перших жінок письменниць в Україні на шлях створення феміністичного дискурсу у драматургії та абсолютної жіночої свободи стала Леся Українка. Насправді, майже уся творчість Лесі Українки являє собою не що інше, як грандіозне «дзеркальне відображення» європейської культурної історії з абсолютно інакших позицій – з точки зору «другої статі». (Пізніше у 1949 році Симона де Бовуар напише відому на весь світ книгу з цією назвою). Р.Веретельник на рубежі 90х років уперше спостеріг, що творча самотність Лесі Українки ніколи не була розглянута як певний наслідок її становища жінки, яка пише в світі, де самі жінки та їхні проблеми не вважаються важливими.

Це саме так, бо у багатьох драмах Лесі Українки розглядаються проблеми почуттів, порозуміння, та інтерпретації духовного світу та світосприйняття між співрозмовниками. Леся Українка- письменниця, котра за допомогою віршованих драм змогла власноруч здійснити справжній «міфологічний переворот», «переписавши» європейську міфологічно-глибинну частину історії античної та юдео-християнської міфології таким чином, щоб кожен всесвітньо-відомий класичний сюжет постав оберненим із міфу патріархального- на міф суто жіночий.

Це і є наскрізні мотиви у відомих драмах «Кассандра» і «Одержима». У них конфлікт світосприйняття пов'язаний з античним та християнським дискурсом. Головними героїнями являються жінки. Адже приреченість на бевольність, брак впевненості у своїх словах та в тому, що тебе «почують» найгостріше відчуває в патріархальному суспільстві саме жінка. [19, с.39]. Натомість, літературознавці стверджують, що Леся Українка не була саме програмною феміністкою, проте вона була феміністкою за духом. І одним із наскрізних мотивів у її творчості було зіткнення сильної жінки та слабого чоловіка. Відомо, що у 1901 році, всупереч суспільним нормам того часу, Леся Українка поїхала до Білорусі, щоб доглянути за Сергієм Мержинським, який був тяжко хворий невиліковною на ті часи хворобою. Поетеса понад два місяці провела біля його ліжка, і там же, за одну ніч, написала «Одержиму», одну з самих емоційних та глибоких своїх драматичних поем.

У поемі «Одержима» головні герої Месія та Міріам не можуть дійти згоди у розумінні таких основоположних, буттєвих і етичних понять. Історія Христа є перепрочитаною крізь призму історій двох, записаних у Євангелії послідовниць- Міріам (Марії Магдалини) та Йоганни, чії особисті почуття зустрічаються із праведними настановами учителя. За думкою Лесі Українки самовіддана у своєму коханні жінка не може зректися лише одного – самостійності, власної свободи у виборі, яка і робить можливими щирі почуття. Для Міріам любов'ю є «вибір» її почуттів до об'єкту кохання. Месія пропонує дівчині, на свою думку, найнеобхідніший дар- дар спокою. Проте Міріам від нього відмовляється, бо відчуває, що її душа вже стривожена чи то любов'ю, чи то ненавистю. Така сильна «одержимість» почуттями для Міріам є набагато цінніша за зцілення душі. Всезнаючий Месія з перспективи вічного нав'язує розуміння та сприйняття любові, залежності та спокою як дещо абсолютне, повністю позбавлене пар опозицій. Тож ні

про який особистий вибір не може йтися мови. Цього Міріам не приймає. Сила відвертих почуттів завжди є могутнішою та сильнішою за раціональність. Заради кохання можна втратити все. Але ніколи не вдасться забути про різницю між виборами у людському вимірі. Тож ніби бажана відмова від почуття ненависті негайно спричинила б для Міріам і згасання її любові. [19, с.115].

У драматичній поемі «Кассандра» історія падіння Трої розгортається у поетеси довкола постаті самої Кассандри- головної героїні з глибокими психологічними переживаннями, і викривається читачеві як скрутна, ніким не почута жіноча трагедія. Події відбуваються у Трої, в місті Іліон. За основу сюжету «Кассандри» було взято давньогрецький міф. Саме у цій поемі поетеса вперше використала новаторський підхід у побудові твору, який полягає у поєднанні сцен з асоціативними зв'язками. Головна героїня драми – Кассандра. Дівчина — відкрита, чесна, благородна людина, чутлива та небайдужа до проблем своєї Батьківщини. Вона ж нащадком титана Прометея і зовсім не хоче коритися богам, рабам Долі («рабинею рабів не стану»), героїня протестує проти рабської покори у будь-якому її вигляді.) Закоханий у неї Аполлон обдарував її пророчим даром, але вона зреклася кохання, тоді він покарав її. Бог зробив так, щоб навіть найочевиднішим віщуванням дівчини ніхто не вірив. Проте, віщунка всім серцем намагається врятувати всіх, хоче лише кращого своїм рідним, але її дар не прийняли вдома, вона нікому не допомогла, дар, який через невдале кохання обернувся на прокляття так і не зробив її щасливою. Помста Аполлона своїй колишній коханій була жорстокою і ретельно продуманою. У жодне пророцтво Кассандри ніхто не вірить, усі її принижують, з неї насміхаються. А вона каже: «Я не кажу, нічого не кажу, нічого не віщую... тільки бачу...». Головна трагедія жінки тут- слово, її єдина зброя, що може допомогти вижити у цьому світі та врятувати ціле місто від неминучої погибелі, на жаль, не спрацювала. Лише у передсмертну мить пророчиця

нарешті відчула душевну рівновагу і уперше за весь час заспокоїлася. Леся Українка порушила цілу низку важливих моральних проблем. Кассандрина етика ґрунтується на тому, що зло завжди породжує лише зло, як і її зрада коханню породила прокляття, так і сама проблема загибелі Трої теж розв'язується через опозицію добра і зла, вини і кари. Зусилля найкращих, наймогутніших воїнів не змогли врятувати країну від страшного лиха. Кассандра заздалегідь бачить «фінал» і впевнена у марності всіх зусиль, бо Троя неминуче має бути покараною. Драматичні почуття, та життєва філософія дівчини- це неминуче відчуття фатуму та неспроможність врятувати будь-яку ситуацію, що переслідувало Кассандру до самої смерті.

Драматична поема письменниці - «Бояриня» характеризується глибокою психологічністю та, на перший погляд, відсутністю емоцій у головної героїні, яка, на справді, переживала неймовірно складні часи у середині своєї душі. Оксана, головна героїня драми, мала приносити в жертву абсолютно всі свої бажання та інтереси, заради своєї любові та звичайного життя у соціумі. Першим, що принесла в жертву Оксана, стала жертва власними мріями, прагненнями та бажанням жити у рідній країні- цього всього вона була змушена позбутися заради кохання, що у майбутньому вилилося у тяжку скорботу та тугу за Україною. Щоб бути разом із Степаном, дівчина цілком позбувається своїх надій, цілей, сподівань. Вона вимушено поступається усім тим, що так щиро і відверто любила, до чого встигла прикипіти серцем і душею не дивлячись ні на що. Оксані доводиться жертвувати принципами поведінки та моралі задля того, щоб її чоловік не потрапив у царську «немилість». Вона повинна бути уважною та привітною до бояр, які часто навідуються в гості до її чоловіка. Лише заради того, щоб на Степана ні в якому разі не пало жодної підозри, ніби його дружина може підтримувати тісний зв'язок із Дорошенком, звісно, щоб не заплямувати репутацію свого чоловіка у місті, Оксана, проти своєї волі, не має іншого виходу аніж погодитися вдавати з себе іншу

людину та багато чого замовчувати. Сюжет поеми поступово розгортається таким чином, що ми бачимо, як ця на перший погляд мовчазна та слабка жінка, що кожен день страждає від тяжкої долі, має надзвичайно сильний та витривалий характер. Хоробра жінка, що залишилася на самоті зі своїми переживаннями, знаходить у собі сили, щоб пожертвувати все що в неї залишилося тому, кого вона щиро любить. Принести в жертву саму себе заради іншої людини може лише вельми любляча та віддана людина.

У поемі «Камінний господар» присутній унікальний жіночий погляд Лесі Українки на історію Дон Жуана. Долорес- одна з головних героїнь поеми, що власноруч змушує себе і свою надзвичайно збентежену нещасним коханням душу, на одвічне спокутування гріхів свого коханого- Дон Жуана. Дівчина ніби цілком покладає на себе тягар каяття за чужі гріхи. Вона повністю жертвує собою задля того, щоб повернути Дон Жуанові не надто цінні та потрібні для нього привілеї королівського двору. Долорес вчиняє так не лише для того, щоб здобути коханому прощення короля, тому що вірно розуміє те, як байдуже лицар волі ставиться до цього: не надто цього потребує, не надто високо цінує та не переймається в цілому. Вона настільки осліплена коханням, що для того, щоб врятувати грішну душу Дон Жуана всупереч його власному вибору та бажанню, Долорес робить свій вибір за нього- вона силоміць нав'язує йому певні моральні норми й обов'язки, які вона вважає правильними. Героїня твору покладає майже усі свої зусилля на спасіння душі тієї людини, яка абсолютно цього не потребує, більше того, вона рятує людину, котра власними силами «стрибає у прірву» гріхів, та затулює за собою дівчину, яка не змогла знайти в собі сили зрозуміти, що людині яку вона щиро кохає абсолютно байдуже як на свій моральний вигляд, так і на життя самої Долорес.

Підсумовуючи можемо сказати, поетеса Леся Українка вплинула на самоідентифікацію жінок та аналіз їх глибоких, душевних почуттів, сприйняття внутрішнього світу. Письменниця глибоко занурилася у

споконвічні теми людських виборів у житті та своїми роботами невпинно переконувала кожного у тому, що відверті та щирі почуття можуть подолати будь-яке горе, їх сила завжди буде могутнішою за цинічне відношення до життя та раціональні погляди. В цілому, можемо зазначити, що одна із головних заслуг Лесі Українки полягає у переформатуванні найважливіших засадничих міфів європейської культури з точки зору жінки. Письменниця послідовно реконструює історичні події на манер «жіночого» бачення. Її драма «Камінний господар» – перша в європейській літературі історія про Дон Жуана, написана жінкою. У творах Лесі Українки здійснювалися послідовні зміщення патріархального устрою у сторону феміністичних поглядів самої авторки. Леся власноруч кинула виклик традиційним стереотипам щодо дійової особи, ситуації, місця дії і навіть сюжету та плану «класичного» на ті часи оповідання. Можна стверджувати, що Леся Українка була феміністкою-інтелектуалкою: надзвичайно добре ознайомена як з філософськими теоріями, так і з літературними творами тогочасної доби, вона часто ставила своїх головних героїв у ситуації глибоких, філософських роздумів на споконвічні теми людського життя. Важливо додати, що усі феміністичні ідеї та погляди поетеси знайшли своє віддзеркалення у жіночих образах її героїнь. Кожна з жінок різна, неповторна, та по-своєму сильна у власній життєвій ситуації. Індивідуальність образів- один з ключів успіху творів письменниці. Замість того, щоб описувати лише слабкості та переживання «звичайних» жінок, Леся Українка, демонструє нам сильну натуру кожної, хто своїми зусиллями долає проблеми існування жінки у патріархальному суспільстві. Багатовимірною «жіночою сутністю» у працях поетеси, ніби є створеною із великої сили волі й інтелекту істотою, що прагне до вивільнення жінки із поставлених перед нею «кордонів» у житті.

Померла всесвітньо-відома письменниця у Грузії, у серпні 1913 року, поховання відбулося у Києві. В останню подорож Лесю Українку проводжали тисячі людей, проте, труну несли лише жінки.

Початок ХХ століття вважається «золотим віком» української літератури. Відомо, що раніше, Україна не мала такого незліченного розмаїття художніх стилів, творів, та кількості імен, що невпинно працювали над справжніми шедеврами, які неодмінно склали б честь для царини європейської літератури. Процес розвитку мистецтва був уже запущений, і тон йому завдавала тогочасна молодь. Ольга Кобилянська – одна із найяскравіших представниць цієї молоді. Наполеглива, розумна, високоосвічена жінка, яка завдяки клопіткій праці та надзвичайному таланту стала відомою на увесь світ. Саме ця жінка однією із перших взяла на себе «обов'язок» продемонструвати у своїх творах проблеми жіночої дискримінації, тому що сама відчула їх на собі ще з дитинства. Письменниця виросла у небагатій сім'ї, де батьки не мали змоги дати освіту всім дітям, котрих було семеро, тож вирішили навчати лише синів. У минулі часи доволі часто вважали, що дівчині достатньо початкової школи, «початкового» рівня у знанні манер та фортеп'яно, – оскільки, лише заміжжя єдиний варіант майбутнього для жінки. Тож саме своєю старанністю та наполегливістю письменниця розвивала літературний талант, що був сформований у складних душевних потрясіннях та переживаннях змалечку. В одному із щоденників письменниці пізніше було написано: «Все, про що я пишу, належить лише українським жінкам». Саме так, у кожному своєму творі письменниця звертається до проблем жіноцтва кінця ХІХ століття. Ольга, що мала європейський світогляд, з власного досвіду знала, як її сучасниці потерпають від проблем викликаних застарілими звичаями та забобонами. У той же час, «нове українське суспільство», що стояло на порозі національного відродження, хотіло бачити більш незалежну та освічену українську жінку. Саме тому,

письменниця власноруч створює абсолютно новий жіночий образ в українській літературі. Одна із виняткових заслуг письменниці-інтелектуально розвинута та незалежна по своїй природі та духу жінка. Натхненням для створення головних героїнь у творах письменниці послужили німецькі книги, які Ольга Кобилянська з малечку брала у бібліотеці старших братів. Молода авторка близько ознайомила з роботами європейської класики та німецькою балеристикою, і звісно, захопилася філософською та політичною літературою, що була першим поштовхом до ідей жіночої емансипації у подальшій творчості письменниці та української феміністичної думки. Ольга Кобилянська відкрито продемонструвала свою позицію у 1894 році, коли виступила з промовою у товаристві руських жінок у Чернівцях, де проголосила: «Під людиною ми розуміємо жінку, не лише чоловіка, іншими словами: кожна жінка мусить мати свій кусник хліба щоб жити», «Жінки, просвіщаймося, щоб мати силу, щоб не давати себе вічно топтати та корити, щоб долею нашою не була вічна доля служанки-жебрачки».

«Серед усіх українських письменниць вона не має собі рівної»— саме так писав про видатну письменницю Ольгу Кобилянську Іван Франко. Ця жінка ввійшла в українську літературу, як одна з перших творчих постатей, яка зуміла порушити в літературі питання рівноправності та емансипації жінок. У своїх творах Ольга Кобилянська писала про високоосвічених, інтелігентних жінок, які прагнуть мати вищу освіту та рівні із чоловіками права. Тож майже усі твори О. Кобилянської на сьогоднішній день активно прочитуються саме в руслі феміністичного дискурсу, адже книги цієї письменниці стали українською класикою фемінізму. Варто зазначити, що у феміністичних творах О. Кобилянської героїні (Софія Дорошенко з новели «Valse melancolique» (1898), Аглая-Феліцітас Федоренко з повісті «За ситуаціями») знаходять захист у життєвій боротьбі хистом до мистецької діяльності, який стає засобом саморозкриття, віддушиною для

духовних сил героїнь. З поміж багатьох творів Ольги Кобилянської, найвищого рівня автобіографічності письменниці мають твори «Царівна», *Valsemelancolique*, та *Impromptuphantasie*.

Дані глибокі твори в усіх деталях передають увесь спектр емоцій письменниці. Одним із творів з яскраво вираженою феміністичною проблематикою є «Царівна». Героїня твору, який вважається автобіографічним, стала на шлях боротьби абсолютно з усім у своєму житті, а що найголовніше,- із самою собою. Жінка у цьому творі- справжня «царівна» своєї долі, свого життя. Задля досягнення абсолютної свободи, та «вільної душі» для якої «Бог помер», головна героїня розриває стосунки зі своїм оточенням, тому що відчайдушно вірить у своє «високе призначення» у соціумі, дівчина бачить, що вона не така як усі звичайні люди поруч, що оточували її з дитинства. Дівчина прагне повністю вивільнитися із стереотипів, у які «закований» соціум. Щира душа героїні прагне інших стосунків з людьми, зокрема з чоловіками, вона прагне рівноправності між статями, активного життя, боротьби, та поступово розуміє своє місце у житті.

Іншою роботою з подібною проблематикою є «Людина». Авторка відкрито демонструє читачеві гострий конфлікт: усі життєві проблеми головної героїні виникають через те, що вона- жінка. Лише людина, яка розвивається інтелектуально та вивчає цей всесвіт, але, водночас, залишається повністю залежною від усіх чинників матеріального світу. Саме через це історія сміливої боротьби молодої дівчини з життєвими цінностями тогочасного соціуму стає банальною- вона просто вимушена вийти заміж за «звичайного» чоловіка, щоб жити життям «звичайної» жінки. Нездійсненні мрії героїні про рівноправність у суспільстві, так і залишаються просто примарними думами.

Подальший, «зрілий» етап творчості Ольги Кобилянської, привносить в українську літературу новий образ головної героїні- «емансипованої інтелектуалки». Даний тип жінки-героїні реалізує себе у першу чергу як особистість, а вже потім, як матір та дружину. Письменниця цікавиться образом інтелігентної жінки, яка власними зусиллями виборює право на незалежність та самостійність у всьому: у прийнятті рішень, стилю життя та власних бажань; а не всього того, що було нав'язано жінці суспільством. Особливо можна виділити твір «Valsemelanholique», який являє собою одну із самих характерних робіт письменниці цього періоду.

У самому центрі новели *Valsemelanholique* читач бачить тяжку долю творчообдарованих жінок: Марти, Ганни та Софії. Проте, найбільш близький душі та серцю письменниці був образ Софії Дорошенко, яка була втіленням музики. Дівчина прагнула досягнути абсолютної гармонії з музикою, та життєві обставини виявилися сильнішими за неї. Споконвічна тема — заздрість у мистецькому середовищі — блискучо розкрита в новелі. Ганна, яка повідомила подругу про розірвану струну в музичному інструменті, за своєю необачністю, на превеликий жаль, фактично стала винною у смерті Софії. Увесь твір наскрізь пронизує мотив меланхолійного вальсу — сумної мелодії, яка зненацька обривається. «Я плакала поезіями в прозі» — писала Ольга Кобилянська і зізнавалася, що образ Софії Дорошенко є абсолютно автобіографічним. У листі до свого коханого, Осипа Маковея 17 лютого 1898 року вона писала: «Прочитайте *Valsemelancolique* і дізнаєтеся історію мого життя». [11, с.298] Ольга Кобилянська пішла з життя 21 березня 1942 року, поховали її у родинному склепі на Руському кладовищі в Чернівцях.

Підсумовуючи можемо зазначити, що саме твори Ольги Кобилянської мали величезний вплив на жінок того часу, тож нам назавжди залишилася її неповторна творчість, яку і зараз справедливо називають енциклопедією жіночої душі. [11,359]. Перші класичні повісті О. Кобилянської "Людина" й

"Царівна" започаткували новий етап української прози. Це був, по-перше, опис життя середнього класу, а, по-друге, – психологічна проза, в якій внутрішній сюжет відігравав більшу роль, ніж зовнішній. Вона обстоювала певні нові ідеї, зокрема емансипації та фемінізму. "Нова жінка" Ольги Кобилянської – людина сильна характером, позбавлена романтичної імперсональності, спроможна на одинокий виклик суспільству. Саме цих рис бракувало жіночим образам у чоловічій народницькій літературі. Ользі Кобилянській вдалося відкрити для загалу жіночу реальність, яка не вписувалась у традиційне патріархальне уявлення. Вона асимілювала феміністичну ідею через власну творчість у літературний процес, що модернізувався під впливом ніцшеанської філософії. Участь Ольги Кобилянської у феміністичному дискурсі сприяла творенню нового образу жінки – інтелектуальної, самодостатньої особистості. Загалом можна підсумувати, що усі наведені твори письменниці мають дидактичне спрямування. Кожна із згаданих героїнь є відображенням системи поглядів самої авторки, втіленням її задумів, та певним чином, взірцем для наслідування. Жінки «нового» суспільства Ольги Кобилянської саме такі: інтелектуально- розвинені, волелюбні, та горді. Кожна жінка відтепер має бути саме такою, якою її мріяла побачити видатна письменниця- Ольга Кобилянська.

Відома письменниця, громадська діячка та творець українського жіночого руху - постать Наталії Кобринської в українській історії ніколи не втратить своєї значимості. Саме ця жінка стояла біля витоків фемінізму загалом. Відома українка створила у 1884 році першу феміністичну організацію в країні- «Товариство руських жінок», своїми зусиллями змогла видати перший жіночий альманах «Перший вінок» у 1887 році. Тобто, була першою, хто активно почав відстоювати жіночі права у тогочасному суспільстві. [10, с.143]. Кобринська остаточно вирішила: її життєва місія – реалізовувати ідеї фемінізму через свої літературні твори.

Тож провідною темою творчості Наталі стало становище жінок у суспільстві та усі можливі шляхи його покращення [10, с.144]. Своїми поглядами та діями Кобринська випереджала усі феміністичні ідеї Європи – абсолютне звільнення української жінки від давно затятої у суспільстві жіночої ролі, повернення до жінки її власного голосу та громадянських прав, зокрема на здобуття вищої освіти. На думку Кобринської, це можна було зробити, лише згуртувавши жінок і наблизити їх до нових, прогресивних ідей та тенденцій європейського світу. [10, с.148]. Задля реалізації свого задуму, письменниця власноруч розробила концепцію та створила «Товариство руських жінок», перші загальні збори якого пройшли 8 грудня 1884 року у Станіславі (Івано-Франківську). Тож саме цей день, по праву, і вважається початком жіночого руху в Україні. Адже ці перші жіночі збори стали абсолютним тріумфом серед жінок того часу. Надалі Кобринська формулювала завдання нового «Товариства» так: «Ми поклали собі метою впливати на розвій жіночого духа через літературу, бо вона була всебічним образом ясних і темних сторін суспільного ладу, його потреб і недостатків». [10, с.151].

Зрозуміло, що творцем такої літератури і була сама Наталя, підкреслюючи: «Я через літературу дійшла до зрозуміння жінки в суспільстві, тож хотіла і других повести за собою». Через три роки сталася ще одна видатна подія – Наталя Кобринська разом з Оленою Пчілкою за підтримкою Івана Франка, і видали жіночий альманах «Перший вінок». Надрукований альманах був завдяки приватним пожертвам та власним коштам Олени Пчілки. Збірник побачив світ у місті Львов, у червні 1887 року, і на його 464 сторінках були розміщені прозові, поетичні та публіцистичні твори (49 загалом) 17 письменниць, серед яких були: Леся Українка, Олена Пчілка, Дніпрова Чайка, Ганна Барвінок, та інші. Вцілому це була антологія жіночої творчості, зібрана, упорядкована й видана самими жінками, і для жінок. А саме «Перший вінок» і заклав основи розвитку

жіночих часописів – ті, що були видані навіть набагато пізніше, мали його як взірць. Виконана праця була абсолютно титанічною, але письменниці, на жаль, позитивної оцінки майже ні від кого так і не почули [5, с.34]. І все-таки, це назавжди залишиться визначною подією – альманах «Перший вінок» засвідчив початок нової епохи жіночого руху в Україні, становлення національно-свідомого голосу вільної жінки.

Письмениця намагалася популяризувати свої феміністичні ідеї серед жіноцтва, вона запланувала новий великий проект. Ніхто ще й гадки не мав, що через Першу світову війну цим планам не судилося збутися. [12, с.505]. Війна торкнулася і особисто Наталі- у 1915 році її заарештували і звинуватили у шпигунстві. Зима 1920 року виявилася надзвичайно сніжна й морозна. До Наталі понад декілька днів ніхто не заходив, а 22 січня її вже знайшли мертвою.

Відома українська письменниця Ольга Кобилянська присвятила Наталі Кобринській один із найкращих своїх творів – повість «Людина». Відомі українські письменники Галичини видали збірку творів, присвячених її пам'яті – «Першому українському борцеві за права жінки». А на могилі Кобринської був зроблений напис, як вона і заповідала «Мені вже серце не болить», (як боліло усе життя за долю українського жіноцтва). [12, с. 506]. Тож необхідно зазначити, що саме завдяки тому, що Наталя Кобринська змогла реалізувати та адаптувати тогочасні ідеї фемінізму через свої літературні твори в Україні, та постійні звернення до уряду про дозвіл жінкам навчатися в університетах, у наш час жінки почувають себе абсолютно вільними.

Загалом зазначимо, що від українського жіночого руху не очікувалося розробки певного дискурсу та ідеології, проте виникло таке суто жіноче явище у літературі як «жіноче письмо», що мало на меті дати розголос усім тогочасним жіночим проблемам, та знайти шляхи їх вирішення. Теоретикіні та ідеологіні «початку» українського фемінізму

зосереджували свою увагу саме на тому, що було найбільш актуальним та потрібним жіноцтву тих часів, вони впевнено просували ідеї рівності у правах та можливостях в маси, що з часом почало приносити «невеликі перемоги» стану жінок. Сьогоднішній, «сучасний фемінізм» на теренах України не змінив свого курсу, та має на меті пошук засобів для реалізації потенціалу рівності між жінками та чоловіками, не вдаючись до насилля або примусу над людиною. Дані ідеї ґрунтуються на здатності кожного індивіда досягти автентичності, автономії, незалежності, та, що найголовніше - відчуття власної гідності та поваги до іншого протягом усього життєвого шляху. Отже, одне з визначень фемінізму в Україні – це абсолютне прагнення до нормалізації індивідуальності у суспільстві та спроби вкорінення цих ідей у сьогочасному соціумі. Певна «лібералізація» суспільства неодмінно є тим самим «визвольним рухом» сучасного фемінізму. Це означає ні що інше, як законне прагнення будь-якої особи до прав на власні свободи, рівні можливості та права на власну автономію навіть у скрутних умовах геноцидної війни.

РОЗДІЛ III. Екзистенціалістське осмислення «жіночого питання»

(С. Бовуар. «Друга стаття»)

Симона де Бовуар - французька письменниця та філософія-екзистенціалістка, ідеологиня феміністичного руху ХХ століття отримала світове визнання завдяки філософській роботі «Друга стаття» 1949 року. У ній подається детальне пояснення, чому вона і всі жінки загалом дійшли до такої історичної стадії, коли їм вдалося осмислити суть жіночого і чоловічого міфу, і де також проаналізовано необхідність філософської і етичної переоцінки поняття «другої статі» [1, с.5-21]. Після публікації ця робота, як єдина в своєму роді і вельми революційна, отримала величезну популярність, але, разом з тим, і була розгромлена суворою критикою. Деякі критики вважали, що погляди Бовуар принижують жінку, що робота ніби містить у собі припущення про природжену перевагу чоловіків. Однак в особі багатьох феміністок письменниця знайшла багато шанувальниць, які уперше в творах Бовуар побачили свою близьку душу, талановитого виразника ідей жіночої рівноправності. До цього часу проблеми, порушені Симоною де Бовуар, мають саме актуальне значення [4, с.17]. Дана праця письменниці згодом перетворилася на «нову теорію феміністичної ідеології», та своїм виходом ознаменувала початок другої хвилі фемінізму. Жіночий рух відродився, та з новими силами розпочав боротьбу за розширення жіночих прав та свобод. Саме на основі викриття та розвінчання Симоною численних міфів та усталених правил щодо «жіночої долі» у суспільстві, які таким чином просто «узаконили» нерівноправність та принижене становище жінки у соціумі, нова хвиля фемінізму мала чіткий план того, що саме має бути досягнуто. Книга, що була створена письменницею з метою охоплення усіх аспектів жіночого існування, включає в себе: елементи наукового дослідження, проповіді, полеміки, «пропагандистських» звернень до жінок, ідеологічно-налаштованого маніфесту, численні приклади аналізу та ін. «Друга стаття» за своєю суттю призвана продемонструвати світові те, що нав'язане суспільством «жіноче призначення» є ні чим інакшим, як вигадкою патріархального світу.

Сенс та проблематика «Другої статі», де авторка використовує різноманітні підходи для кропіткого аналізу заданої теми, розширює рамки суто «феміністичної» ідеології (якщо розглядати її лише як певну «систему» боротьби за жіночі права), письменниця власноруч зуміла поєднати у роботі риси такого літературного напрямку як «феміністична публіцистика» та виключно наукове дослідження, що з точки зору багатьох дослідників феміністичних студій, є справжнім проривом у французькій літературній думці другої половини ХХ ст.

Глибоко занурившись у аналіз та дослідження уїєї еволюції людства, вибудований віками та усталений соціальний розподіл ролей у суспільстві в різні періоди його існування, Симона робить висновок, що соціально обумовлене «пригноблене» становище однієї статі та «зверхне» іншої, може бути пояснено лише історично, а не біологічно. Ідеї відомої французької дослідниці, на які є багато перекладів та посилань в українській літературі 90-х років ХХ ст. (В.Агеєва, С. Павличко та ін.), роботи даних авторок з часом перетворилися на ідеї та розробки у різних сферах українських та зарубіжних наукових досліджень (не лише у галузі досліджень феміністичних студій), започаткувавши цим другий етап суспільного жіночого руху у 60-70-ті роках ХХ ст. що означив собою уже нове завдання-абсолютне заперечення «зрівнювання», ототожнення у схожості двох статей як «рівності обох відмінностей»- результату «однаковості» у соціальних та законодавчих правах та свободах [4, с.139]. У травні 1964 року, на запрошення Миколи Бажана, де Бовуар і Сартр приїхали до Києва на Шевченків ювілей, де зустрічалися з українськими інтелектуалами та студентами.

Симона де Бовуар вважала, що бути жінкою означає не стільки бути приналежною до особливої біологічної категорії людей, скільки причетність до особливої соціопсихологічної реальності - «жіночність». У контексті моделі світосприйняття чоловіка, за Бовуар, жінка розуміється, насамперед, як істота, співвіднесена з ним, як певна «інакшість», як «інше». Така ситуація

одночасно породжує як «приниження» жінки разом з втратою нею свободи, так і певний набір сексуально-поведінкових і культурних переваг. На думку Бовуар, положення жінок в суспільстві якісно відмінне від стану людства загалом, бо чоловіки сформували світ, в якому жінка («інакша») приречена виступати «другою статтю». Не стільки біологія, скільки традиціоналістська жіночна емоційність і «зв'язана» самооцінка задають і зумовлюють тип розподілу соціальних ролей в суспільстві [3, с.10]. Незважаючи на те, що історичний досвід, за Симоною де Бовуар, гранично широкий спектр життєвих позицій, які могли займати жінки, жодна революція і жодна визвольна доктрина не виявилися спроможною забезпечити реальної рівності статей [4, с.132].

Міф про жіночу природу, Бовуар, що реконструюється на матеріалах творчості ряду авторів (в тому числі, А. Бретона і Стендаля), на її думку, постулював і вкоренив в масовій свідомості традиційний архетип про всеосяжну емоційність жіночої природи, про її початкову «неідентичність» чоловіку. У ході дослідження етапу дитинства і юності людей (особливо дівчат), а також етапів вікових (як правило, стрибкоподібних і раптових) змін у розвитку жіночого тіла сформулювала вельми парадоксальний висновок про те, що: «Жінками не народжуються, жінками стають». Намагання досягнення жінкою справжньої рівноправності з чоловіком, на думку Бовуар, не можуть бути «частковими»: вельми значуще загальне економічне звільнення повинне бути доповнене культурно-етичним переворотом. «У наші дні жінці доступні не тільки сценічне мистецтво, багато які жінки пробують свої сили в різних сферах творчої діяльності». «Ситуація існування» жінки привертає її до пошуків порятунку в заняттях літературою і живописом [1, с.314-321].

Живопис, філософія, література - це ті сфери, де світ перебудовують наново за «основою людської свободи», це сфери творення. Для того, щоб виявити себе в них, потрібно передусім заявити про себе як про таку вільну особистість. Традиційна освіта і звичаї обмежують можливості жінки в світі;

тому їй доводиться вступати в жорстоку сутичку за своє місце в ньому, в сутичку, в ході якої не може бути і мови про подолання меж данності. «Їй треба спочатку затвердити себе там в своїй внутрішній самості; але жінці передусім бракує навички, як, перемагаючи тугу і занедбаність черпати сили з власної гордості, опанувати свою власну трансцендентність» [4, с.151].

Симона де Бовуар вважала, що пріоритетний сексуальний інстинкт, властивий чоловікам, зрештою поступається за біологічною енергетикою і психічною значущістю жіночій любові. Бовуар вважала, що її значущість як раз таки і виступає як отримання гармонії між жіночими еротизмом і нарцисизмом, з одного боку, і втілення містичної орієнтації люблячих жінок на пошук Бога в предметі своєї пристрасті. Не відкидаючи тієї обставини, що сексуальні відмінності будуть завжди надавати значущий вплив на відносини статей, що жіночність, як особлива соціопсихічна «конституція», не повинна залишатися вирішальним інструментом самовизначення жінки в світі, однаково як і компенсуючим механізмом в системі владних відносин між статями. Визнання універсальної людської природи жінки і чоловіка - основа того культурного перевороту, який, спроможний передбачити істинну жіночу емансипацію [4, с.118]. «Емансипувати жінку - значить відмовитися від того, щоб обмежувати її співвідносячи з чоловіком, не заперечуючи цю останню істину, нехай вона буде незалежна, і тоді вона буде існувати і для нього також визнаючи один одного за особистість, кожний з них все ж залишиться один для одного інакшим». Доля жінки, в контексті ідей Бовуар, не може залишатися долею чоловічої половини людства. Жінка зобов'язана відновити своє людське достоїнство в процесі творчого самоствердження, вона в історичній перспективі, не може не знайти справжню свободу і рівноправність [4, с.122]. «Людина не народжується, а швидше стає жінкою. Ні біологічна, ні фізіологічна, ні економічна доля не визначають ролі, яку грає жінка в суспільстві, цю роль визначає цивілізація загалом, яка створює цю істоту - щось середнє між чоловіком і євнухом, - яке і називають жінкою» [4, с.123].

Симона де Бовуар звертається у своїй роботі «Друга стаття» до міфів і легенд, про «таємницю статі», про «загадку жіночої душі», створених, за її словами, чоловіками. Спираючись на найвищі зразки світової літератури, вона знов і знов говорить про жахливу несправедливість звичайної жіночої долі, про традиційне нехтування до «слабшої статі» і пов'язаної з цим принизливої повсякденної дискримінації.

Величезна книга французької письменниці - безумовне творіння свого часу. Вона - буквар і енциклопедія, створена з витонченою точністю першопроходця, що боїться чогось недорозповісти з почуття відповідальності, в якій ми вбачаємо недовіру до наступників.

Перший том книги «Факти і міфи» розділений на три частини: «Доля», «Історія», «Міфи». До «ідеї рівності» авторка йде через біологію, історію і міфологію, методично доводячи її через статеву різницю істот фауни. «Тіло жінки - це один з основних елементів, що визначають положення, яке вона займає в світі. Але одного лише тіла недостатньо, щоб дати жінці визначення: воно живе лише тією реальністю, що сприйнята її свідомістю через дії в рамках суспільства. Одній біології недостатньо. Мова йде про те, щоб з'ясувати, як була в ній змінена природа в ході історії, що зробило людство з жіночою самістю» [4, с.213].

Другий і третій розділи доволі жорстко вказують нам на комплекси батьків марксизму і психоаналізу - і це є заслужено. Таким чином, стаття «доля» складається з «трьох джерел і трьох складових частин»: біології, точки зору психоаналізу і вироку історичного матеріалізму [4, с.261].

Частину другу прийнято називати «Історія». Звісно, це не «жіноча історія людства», що пишеться феміністками на покоління пізніше, але в ній є свої особливості, що перекривають біологічні та історичні неточності.

Третя частина – «Міфи»; вона не менш захоплююча, ніж попередня, і також відокремлена від суворості наукового апарату. Мозаїка фактів без посилянь перетворює її в яскравий та скандальний роман. «Я не маю намір прорікати в цій книзі вічні істини, я просто хочу описати той загальний фон,

на якому, у всій його своєрідності, протікає існування жінки» - пише Симона де Бовуар у вступі до другого тому [4,с.262]. Безперечні і безрадісні подробиці соціокультурної дискримінації жінок приведені в стилістиці любовного роману-роздуму і доповнені сповідями жіночої душі з глибоким антифрейдівським пафосом. Аргументами засудження батька психоаналізу покликані бути його ж інструменти і методики, з точки зору самої письменниці.

У другому томі «Життя жінки» основна теза «жінкою не народжуються, нею стають» доводиться протягом тринадцяти розділів. Другий том складається з чотирьох частин: виховання, становище жінки у суспільстві, у пошуках значення знання, і до звільнення. Кожна з частин дає нам докладний опис жіночої особистості з різних точок зору. Симона де Бовуар зуміла яскраво описати «неавтентичність» звичайної жіночої рутини. Одне з достоїнств пов'язане з поняттям «справжнього існування» і його етики, що передбачає отримання свого «я» на шляху до свободи, що передбачає існування незалежної жіночої особистості, її автономію, здатність «привласнити» власне життя. Переведене в лозунг «самореалізації» або «самоіснування», це поняття стало новим символом віри для фемінізму другої половини ХХ ст. [4, с.284].

У розділі «Незалежна жінка» Симона де Бовуар підводить підсумок свого твору, даючи цілком позитивну оцінку щодо сьогоденного положення жінки в суспільстві – «вільна жінка тільки народжується».

«Друга стаття» - це роман, в якому іде наскрізна священна боротьба неуттва з несправедливістю, в якому акт боротьби замінює акт любові. Щодо стилю написання Симоною «Другої статі», робота «створила» нові етико-лексичні конструкції, якими «розмовляє» сучасний фемінізм, отримавши в свій час можливість бути відкритим серед таких видатних жінок, як Симона де Бовуар. З того часу книга була перекладена більш ніж 40 мовами. Вона стала першою серйозною і ґрунтовною роботою, у якій розглядалось питання гендерної нерівності, що існує у суспільстві, і пригнічення жінки, ставлення

до неї як до людини «другого сорту». Сама авторка працювала над цією книгою рік і два місяці, а перше видання розійшлося у кількості 22 000 примірників. Одразу ж після публікації виник скандал- Ватикан заборонив її на своїй території.

У самій роботі Симона де Бовуар детально описує та показує на численних прикладах, у чому саме проявляється дискримінація жінок у «чоловічому світі», а також аналізує причини такого становища для всього жіноцтва світу. Вона говорить про те, що чоловіки чомусь просто по факту свого народження саме у чоловічому тілі вважаються кращими і повноціннішими представниками людства, тому вони й керують світом, а жінкам відводиться роль матері і домогосподарки, яка більше ні на що ніби не може бути здатна. Загальноприйнятою у суспільстві та релігійних віруваннях багатьох країн, є певна думка, що жінка по факту свого народження уже є гіршою за чоловіка, і якщо вона не вийшла заміж і не народила дітей, то сама по собі, як особистість, вона не має жодної цінності.

Симона де Бовуар у своїй праці повністю заперечує усталені у суспільстві патріархальні канони, наприклад, розподіл ролей у сім'ї. Вона вважає, що жінка не повинна лише сидіти вдома та займатися вихованням дітей, не беручи участі у будь-якій сфері соціального життя, а навпаки, жінка має повноцінне право на кар'єру та саморозвиток.

Саме у «Другій статі» де Бовуар написала свої знамениті слова: «Жінкою не народжуються, жінкою стають». Після цього піднялася активна дискусія про різницю понять «стать» та «гендер» і почалася друга хвиля фемінізму. [4, с. 364].

Отже, можемо зробити висновок, що кожен твір Симони де Бовуар – виключно масштабне дослідження, яке зробило вагомий внесок у життя кожної жінки світу, зокрема вплинуло на бурхливий розвиток другої хвилі фемінізму, і до наших днів не втратило актуальності.

Друга половина ХХ ст. в світовій культурі пройшла під знаком переоцінки в ній ролі жінки. Пов'язане це, безсумнівно, з могутнім

феміністичним рухом, зайнятим, загалом, усуненням соціокультурної дискримінації за статевою ознакою. Протягом дуже довгого часу фемінізм існував як ідеологія рівноправності жінок і як соціально-політичний рух. У цей час фемінізм сформувався як альтернативна філософська концепція соціокультурного розвитку. Дослідження гендерних відносин поступово стає невід'ємною частиною більшості соціальних і гуманітарних наук.

Саме Бовуар в своїй роботі «Друга стать» уперше робить спробу в світлі філософії екзистенціалізму переглянути певні погляди на кінцеву мету життя жінки що існували протягом сторіч: «Чоловіки багато разів проголошували, що для жінки любов - це вище благо. Життя жінки є любов. Вічний дар, тоді як життя чоловіка - це вічна дія» [4 с.131].

Філософські твори Симони де Бовуар відзначаються виваженою об'єктивністю, глибиною, проникливістю, та широким кругозором письменниці, проте, у тогочасному суспільстві вона подобалася далеко не всім, її творами були обурені і марксистки, і католики. Вони вважали, що її «чисто жіночий» бунт був не обґрунтуванням необхідності емансипації жіноцтва, а свідченням неприборканої гордині та змученої жіночої душі. Спокійний гармонійний стан душі самої Симони де Бовуар не раз, як вона зізнавалася, протягом життя вщент руйнувався, і письменниця піддавала свої глибинні почуття безжальному аналізу і в художніх творах, і в усіх своїх наукових дослідженнях. Тож Симона де Бовуар власноруч внесла значні корективи у філософське пізнання періоду пізньої модерності, окресливши тогочасний гендерний образ емансипованої жінки, та зробила спробу створення абсолютно нових філософських концептів, які, власне, і проблематизували соціокультурне розуміння нового, революційного погляду на статі. Спираючись в своїй роботі на екзистенціалістську мораль, факти психоаналізу, біології, історії і літератури Симона де Бовуар досліджує генезу жіночого буття.

«Друга стать» у Бовуар - це жінка в очах чоловіка. Назва відображає авторську ідею - написати книгу про жінку, існуючу в світі, де володарює

«чоловіча реальність в абсолюті». У цьому світі жінка, зі слів Бовуар, з'являється істотою скованою, приреченою на імманентність і покірність більш вищій, чоловічій, касті, що конституювала її, як «другу статтю», як об'єкт. Можливо, що феміністичні ідеї і практика феміністичного руху увійде органічною частиною в стратегію і тактику світової постіндустріальної спільноти в ХХІ сторіччі, висвітлюючи не довготривалу боротьбу, а реальну рівність і співпрацю чоловіка і жінки.

Можна вважати, що ідеї американської письменниці Б. Фрідан стали продовженням розпочатого С. Бовуар переосмислення значимості жінки, але вже в другій половині ХХ ст. Вони відіграли величезну роль у формуванні другої хвилі феміністичного руху в США. Книга «Загадка жіночності» американської письменниці Бетті Фрідан, опублікована в 1963 році, стала не тільки логічним продовженням «Другої статі» С. де Бовуар, але і розвитком головної ідеї цієї книги, ідеї становлення жіночої особистості. «Загадка жіночності» являє собою своєрідне психологічне есе, що відтворює колективний портрет американки п'ятдесятих - шістдесятих років ХХ віку. Ця книга розвіяла міф про благополуччя жінок середнього класу, які обмежили свій світ сім'єю.

У своїй роботі Б. Фрідан описала те, що спочатку назвала «проблемою без назви», - реальністю величезної кількості американських жінок, які, маючи цілком безбідне і навіть благополучне існування (будинки, чоловік, діти, машина, клуб, теніс і т. д.), проте, відчували себе глибоко нещасними [48, с.15-39].

Це справжня криза особистості - жіночої ідентичності, затверджує Б. Фрідан. Причину такого положення і духовного незадоволення жінок письменниця бачила в тому, що вони заради сімейної гармонії відмовляються від власних бажань під впливом засобів масової інформації, психоаналітиків і педагогів, які виховали в американському суспільстві псевдоромантичне уявлення про жіночність, висхідне до концепцій З. Фрейда. Загадкою жіночності автор називає ідеологію природного призначення жінки і

старається показати, що це не більш, ніж соціальна містифікація, що не має під собою ніяких реальних фізіологічних або психологічних основ. Жіночність, з позиції автора, термін, вигаданий чоловіками, яким прикриваються, щоб виправдати жіночу нерівність, виключеність жінки з соціально-культурного життя [48, с.380].

Згідно з концепцією Б. Фрідан, замикаючись в сім'ї, жінки штучно припиняються в своєму духовному зростанні. Крім того, суспільство втрачає цінний людський потенціал. Письменниця закликала жінок прийняти "новий життєвий план": спочатку дістати освіту і почати кар'єру, а потім створювати сім'ю. Б. Фрідан закінчувала перший розділ словами: «Ми не можемо більше не слухати голосу жінок, що говорять: «Я хочу більшого, ніж чоловік, діти і будинок». Це більше вона визначила як кар'єру - або самореалізацію в публічній сфері. «Жінка повинна без помилкового почуття провини питати: хто я і чого я хочу від цього життя, - говорить в книзі Б. Фрідан. - Вона не повинна відчувати себе егоїсткою або невротичкою, якщо у неї є особисті задачі, не пов'язані з чоловіком і дітьми» [51, с.110].

Підсумовуючи можемо сказати, що у своїй роботі письменниця приводить результати своїх соціологічних досліджень, проведених в різних штатах Америки, численні сповіді американок, витримки з жіночої преси і доводить, що реальні жінки сьогодні нічого спільного з «жіночністю» не мають і дуже страждають від цієї невідповідності, від комплексу неповноцінності, від того, що вони «не відчують себе жінками», оскільки не відповідають стандартам, що пред'являються Голлівудом, пресою, літературою [48,с.538]. На основі приведених досліджень Б. Фрідан констатує, що насправді жінки не «недоросли» до «жіночності», а давно «переросли» її [48,с.541]. Таким чином демонструючи потенційні можливості подальшого розвитку діяльності жінок у соціокультурному просторі.

РОЗДІЛ IV. Ідейні основи сучасного фемінізму

Відомо, що саме 1966 рік став знаменним для французьких інтелектуалів не лише як дата видання «Записок» Жака Лакана та «Слів і речей» Мішеля Фуко, а й як час прибуття до Парижа ще нікому не відомої лінгвістки з Болгарії. Вже за рік Юлія Кристева починає друкуватися в престижних лінгвістичних журналах і знайомитися з колом дослідників, які утворюють групу «Тель-Кель» - ідеться про Р. Барта, Ц. Тодорова, Ж. Рікарду, Ж. Женетта, Ф. Солерса та багатьох інших менш знаних учених [9,1]. Протягом семи років виходять перші солідні праці Кристевої: «Семіотика: Дослідження з семаналізу» («Semiotike: Recherches pour une semanalyse», 1969), «Текст роману» («Le texte du roman», 1970) та «Революція в поетичній мові» («La Revolution du langage poetique: L'avant-garde a la fin du XIX siècle: Lautreamont et Mallarme», 1974), в яких вона розробляє принципово важливі для сучасної літературно-критичної думки поняття: інтертекстуальність, семаналіз, семіотичне та символічне, кора, фенотекст і гінотекст [9, с.1].

«Чужинка» («L'etrangere») – так називалася перша критична праця, написана вчителем Кристевої Роланом Бартом 1970 року з приводу її першої виданої книжки «Семіотика». Відтоді сприйняття Кристевої як «чужинки» - у певному сенсі аутсайдерки, теорії якої чинять явний опір визначенню та вписуванню у будь-який загальний теоретичний контекст чи напрям- стало традиційним, тож навіть хрестоматійним поглядом, що мандрує з одних передмов у інші вже понад двадцять років. Тому одразу слід зауважити, що вписати концепції Кристевої у фемінізм іноді так само важко, як перед тим було важко вписати її лінгвістичні дослідження у визначені межі структуралізму, а згодом пост структуралізму [9, с.1]. Вона неодноразово критикувала, з одного боку, ліберальний або буржуазний фемінізм за відсутність у ньому достатнього радикалізму, а з другого, виступала проти французького радикального фемінізму, який усю свою силу та снагу вклав у

виокремлення, розрізнення та, врешті, протиставлення понять жіноче та чоловіче. Кристева заперечувала фемінізм як ідеологему, як наступну, за словами Фуко, владну структуру, як дискурс, що претендував перетворитися з маргінального у «нав'язано панівний» [9, с.1].

Відчутно вплинула на подальші творчі зацікавлення письменниці її поїздка 1974 року до Китаю у складі групи «Тель-Кель». Не дуже радісні враження від цієї подорожі авторка поклала в основу праці «Про китайок» («Des Chinoises», 1974) – першого дослідження Кристевої, присвяченого феміністичним питанням. Отже, з'ясувавши для себе питання лінгвістики та семіотики, Кристева цілком свідомо зосередилася на проблемах фемінізму й психоаналізу. Методологія Кристевої безумовно спирається на спадщину З. Фрейда та Ж. Лакана. Разом з тим, теоретичні погляди дослідниці, як вже було зазначено, виходять за межі усталеного фемінізму та психоаналізу, тим паче за межі психоаналітичного фемінізму [9, с.5]. З другого боку, якщо спробувати визначити місце Кристевої- феміністки, порівнюючи її дослідження з іншими національними традиціями – англійською чи американською,- то доведеться таки визнати, що її праці є надзвичайно самобутнім і цілком оригінальним здобутком французької психоаналітичної традиції поруч із працями Г. Сіксу та Л. Ірігерей [9, с.5].

Стаття «Le temps des femmes» 1979 року вважається однією з найголовніших у феміністичному доробку Кристевої, оскільки тут ідеться про перспективи феміністичної критики, власне, про її майбутнє. Насамперед дослідниця вносить ясність у питання «жінка та час». Через розуміння того, що являє собою тотальну «відсутність присутності» жінки в історії людства, тобто про її відсутність у лінійному часі. Тому що насправді існує доволі багато інших «часів». Завдяки своїй «циклічній» природі та досвіду продовження роду жінка власноруч відкрила ще два типи часу: циклічний та монументальний (вічний). Обидва є основними видами часу, ознаки яких присутні в культурі кожної без винятку цивілізації. Монументальний час, як

такий, що все охоплює і триває у вічності, є протиставленням лінійному [9, с.5].

Кристева намагається пояснити феномен із праці «Stabat Mater» (1977): «Чи могло б так бути, що любов плакальниць над мерцями, така ж загадкова і давня, пов'язана з тією самою пристрасною жінки, яку ніщо не задовольняє, а саме, з пристрасною відчутти той суто чоловічий біль мужчини, який помирає в кожний момент екстазу через настирливу ідею про його власну смерть?» [9,5]. У релігіях та віруваннях різних народів монументальний час відображається у вірі в воскресіння, а «вічність» жінки у часі стверджується, наприклад, як у християнстві, актом Успіння (православна традиція) або Вознесіння (католицька) Діви Марії. Кристева виокремлює дві генерації феміністок. Перші – суфражистки та екзистенційні феміністки – намагалися ствердити присутність жінки у лінійному часі. Цей рух глибоко вкорінений у соціально-політичне життя кожної окремої нації. Перша генерація виборола певну рівність прав і, що є не менш важливим, змогла абстрагуватися до образу «універсальної жінки». Друга генерація «народилася» після неспокійного (для Франції) травня 1968 року й відзначилася впливом естетичного та психоаналітичного досвіду. Знехтувавши суто політичними зацікавленнями, цей рух був сконцентрований на питаннях жіночої ідентичності як такої. Такий фемінізм стверджує себе поза межами лінійного часу й окреслює присутність жінки в архаїчній (міфічній), циклічній та монументальній часовості [9, с.5].

Бажання жінки ствердитися в історичному часі, з одного боку, а з другого- категорична відмова обмежувати себе будь-якими вимогами цього ж історичного виміру, виявилися найскладнішою дилемою для всього феміністичного руху другої половини сімдесятих років. Причиною цього роздвоєння Кристева називає поширення концепцій соціалізму та фрейдизму. Перший, зокрема доктрина елітарного режиму, примусив розширити межі розподілу товарів та уможливити доступ до культури усіх кіл суспільства і

особливо жінок як найбільш експлуатованого прошарку. Проте соціалізм, який визначив місце індивіда залежно від місця в системі продукування (виробництва), не взяв до уваги системи репродукування (відтворення) та символічного порядку [9, с.5].

Соціалістична ідеологія стала у пригоді під час здобуття першою генерацією рівності в економічній, політичній та професійній сферах життя, проте виявилася безсилою перед ствердженням рівності статевої, яка швидко переросла в боротьбу за статево відмінність та особність. «Сексуальна відмінність, - пише Кристева, - яка спочатку є біологічною, психологічною та пов'язаною з репродукуванням, - переводить відмінність стосунків суб'єктів у символічний контракт, який є соціальним контрактом: відмінність відтоді полягає у стосунках із владою, мовою та значенням» [9, с.5]. Іншими словами, важливим є не постулювання біологічної чи психологічної відмінності між статями, а пошук і відкриття відмінностей у становищі кожної з двох статей щодо символічного контракту. Вивчення нерозривного зв'язку сексуального з символічним уможливить вирізнення специфічності спочатку жіночого взагалі, а зрештою – і специфічності кожної жінки зокрема [9, с.6].

Отже, соціалізм запропонував, але не виконав новий соціальний контракт. Саме тоді на допомогу прийшов фрейдизм. «Операція відокремлення» (separation) у значенні розрізнення «Я» та «не-Я», що є властивою як чоловікам так і жінкам. Насправді кастрація як термін Фрейда - це доволі складна уявна конструкція тієї радикальної операції, яка будує символічне поле (значення уявне та символічне вживаються в Лаканівському розумінні як первинне / вторинне, домовне / післямовне). Ця операція є встановленням знаків та синтаксису, тобто мови як чинника відокремлення від первинного природного стану, мови як засобу встановлення сітки відмінностей, які усвідомлюються як явища об'єктивні, а тому є відокремленими від суб'єкта. Випадки патології свідчать, що жінки (переважно істерички) відмовляються

сприйняти це відокремлення та мову, яку воно встановлює (в чому полягає їхня жертвовність), а чоловіки (так звані «одержимі», залякані), намагаються здобути панування над цими двома явищами. Саме таке розуміння Фройдівського терміна кастрації дає ключ до розуміння стану жінки у просторі символічного контракту [9, с.6].

Кристева, таким чином, підходить до одного з найпринциповіших питань: яке місце посідає жінка як мати, дружина, дочка, медсестра, вчитель тощо у соціо-символічному контракті? Якщо пильно придивитися до соціо-історичного контексту (християнство, західна цивілізація та їх наслідки), стане зрозумілим, чому жінки відчують себе випадковістю, залишеною поза цим контрактом, поза мовою як основним соціальним зв'язком. Вони усвідомлюють плинність та невизначеність своїх стосунків з тілом, з дитиною, з іншою жінкою чи чоловіком. Дослідження цього розчарування стало однією з провідних тем тогочасного (1979 рік) фемінізму [9, с.6].

Саме через складні жертвні стосунки з процесом відокремлення та встановлення мови жінки відмовляються від символічного, що переживається ними як відмова від патернальної функції, внаслідок чого і виникають психози. З такого тяжкого стану Кристева бачить два виходи: 1) шляхом насильства заволодіти тим, у чому жінкам відмовлено (в цьому полягає екстремістська ідеологія, яка може стати основою для створення жінками паралельного терористичного світу); 2) шляхом самоаналізу розібратися, в чому полягає побудова та функціонування цього контракту, спираючись менше на досвід науки, ніж на власний досвід як суб'єкта і як жінки. Покладені на останні досягнення сучасного мистецтва, такі дослідження покликані «зламати код, розхитати мову, знайти специфічні дискурси, які б наближали до тіла та почуттів, до неназваного та репресованого тим самим соціальним контрактом» [9, с.6]. Нова генерація жінок досить справедливо засвідчила, що вони (та й усе жіноцтво загалом) були примушені переживати соціальний контракт як жертвний проти їхньої

власної волі. Таке повстання жінок, у якому вони самі вбачають воскресіння, трактується суспільством здебільшого як убивство. На думку Кристевой, це повстання водночас виступає і культурним відродженням, і смертельним насильством, оскільки руйнує сталість старого патріархального світу [9, с.6].

Кристева нагадує про велику небезпеку поширення та процвітання архаїчного міфу про Жінку - володарку міфічних спільностей і символу вищої влади – безпосередньо для самих жінок. Дівчинці набагато важче пережити розрив контакту з матір'ю (на відміну від неї, хлопець, а потім чоловік цей розрив може компенсувати стосунками з протилежною статтю). Для неї ж це уможлиблюється або через досвід материнства, або завдяки гомосексуальним стосункам, які є їй досі одним із найсуворіших суспільних табу. З другого боку, прийняти материнство означає ствердити ту символічну систему, яка є чужою для неї, Отже, вічний борг перед жінкою-матір'ю робить кожну жінку надзвичайно вразливою у символічному просторі. І доти, поки ми не зруйнуємо цей міф «Жінки» й не визнаємо справедливості Лаканівського твердження: «Не існує такої речі, як Жінка»- доти жінки не зможуть вирватися з цього штучно- створеного замкненого кола [9, с.6].

Ставлення до материнства – від сакралізації цього процесу як головної статевої відмінності до його повного заперечення та виключення з практики життя певними радикальними колами жінок - стало наступною проблемою для феміністичної думки. Кристева не сприймає обох зазначених крайнощів. Разом з тим, вона майже повністю заперечує Фройдівську концепцію, що пояснює бажання мати дитину реалізацією бажання кожної жінки володіти чоловічим органом – у пенному сенсі, замітника символічного панування. Джерелом знання в даному випадку може і має служити лише безпосередній жіночий досвід. Отже, вагітність уможлиблює досвід подвоєння суб'єкта, відділення та співіснування «я» та «іншого». Прихід дитини веде жінку до безмежного лабіринту досвіду кохання заради іншого. Це є ані кохання заради себе, ані кохання заради іншої особистості (в основі якого завжди

лежить сексуальна жага). Це є шлях обережного, ніжного партнерства без мазохізму та руйнування іншої особистості. Це є справжня таємниця сотворення. Іншим джерелом знання, на думку Кристевой, має стати література, оскільки вона звертається до підсвідомого, вона будує окремий простір гри та фантазії поза межами соціальних знаків, які часто є надто абстрактними для нашої свідомості та викликають у жінок тільки розчарування [9, с.7].

XX століття, на думку багатьох мислителів, є століттям життя без релігії. Для Кристевой релігія – це нав'язлива необхідність істоти, що говорить, артикулювати другу символічну систему, яка мала б її забезпечити незмінною та визначеною парадигмою репрезентацій (тваринної, жіночої, чоловічої, батьківської тощо). Отже, якщо прийняти таке визначення релігії, то слід зазначити, що саме феміністичний рух спричинився до життя без релігії, оскільки жінки, відмовляючись від жертвності символічного контракту (саме до цього їх спонукає релігія у Кристевському розумінні), намагаються підірвати століттями напрацьовану систему. Феміністичний рух, починаючи від загальної ідеї відмінності, має перейти до руйнування таких монументальних фантазмів, як Жінка, її влада, її письмо, аби дати простір кожному елементові жіночого прояву, і за цією багатобарвністю, множинністю відкрити нарешті «одичність» кожної жінки. Таким чином, відома сакральна фраза має докорінно змінитися: «В ім'я Отця, Сина... та Жінки» [9, с.7].

Кристева дещо гіпотетично говорить про народження третьої генерації феміністок, яка, проте, може існувати паралельно до перших двох. Якщо значення ідентичності вже тепер викликає великі сумніви, то навіщо створювати гору теоретичної літератури, присвяченої «сексуальній ідентичності»? Третя генерація відтак покликана критично переосмислити питання статевої та гендерної відмінності, оскільки взагалі не існує сталих гендерних характеристик. Це стає можливим, головним чином, завдяки де-

драматизації ситуації боротьби між статями. Принциповою засадою теорії наступного покоління має бути її максимальний антропоморфізм, оскільки попередні твердження про відмінність жінок є, по суті, так само неприйнятно сексистськими й хибними. Метою досліджень стане вивчення природи символічного контракту, яке допоможе «де містифікувати ідентичність власне символічних зв'язків, де містифікувати, отже, спільність мови як універсального та уніфікуючого знаряддя, що тоталізує та рівняє» [9,7]. Подібні «естетичні практики» зможуть довести «відносність його/її символічного, так само як і біологічного, існування, відповідно до варіювання його/її специфічних символічних можливостей». Хоча Кристева ніде відверто не стверджує подібних ідей, але думка про те, що жінка й досі не спромоглася у повній мірі виразити себе, імпліцитно закладена у її теорії, оскільки лише за умови свідомого порушення укладеного жертвовного символічного контракту жінка здатна висловити та проявити себе, а цей процес руйнування є дуже болісним і тривалим [9, с.7].

Отже, як бачимо, психоаналітичний дискурс отримав гідне продовження у теоріях Юлії Кристевої, навіть (і особливо) у тих випадках, коли цей дискурс торкнувся саме жіноцтва. Це дивне поєднання психоаналізу та фемінізму на користь останнього видається спочатку справжнім оксюмороном. Кристева також продовжує традицію бути «чужинкою» щодо поширених та загальноновизнаних теорій, які вона гостро критикує (згадати хоча б її заперечення поняття «жіноча мова», що досить активно розроблялося французькими й американськими феміністками). Майбутнє феміністичної критики вона пов'язує передусім із третьою генерацією теоретиків, властивою рисою яких стане антропоморфний підхід [9, с.7].

Таким чином, можемо зробити висновок, що передусім жінка має активно та яскраво виділити свою присутність у «символічному контракті», а не просто відкинути цей термін, як завжди було, потрібно намагатися пристосувати або переробити його певним чином до потрібних кожній жінці

вимог і бажань: символічний контракт має слугувати комфортною «зоною» на користь жіноцтва загалом. Цю докорінну зміну у стані жінок для Кристевой як людини, що глибоко занурена у психологію, передусім має чітко засвідчити «самоусвідомлення усього та пізнання». Ще одна надзвичайно важлива ідея, на яку наполегливо звертає нашу увагу відома французька дослідниця, стосується абсолютної «реставрації» цілого образу «одноликоності» жінки. На жаль, саме цей сталий образ живе у самосвідомості, та тяжіє над життями звичайних жінок протягом життя, є тим тягарем, що формує «класичні» стереотипи гендерних ролей у суспільстві, та змушує жінку придушувати свою індивідуальність та ідентичність. Подолання цього міфу та змінення символічного контракту на свою користь, дасть змогу сьогочасним жінкам та наступним поколінням відчувати себе абсолютно вільними, та буде першим двигуном у започаткуванні нових традиційних уявлень та теорій.

Ще однією «революційною» письменницею у сучасному феміністичному дискурсі є Кейт Міллетт, авторка роботи під назвою «Політика статі». Відома письменниця та громадська діячка народилася у 1934 році у Сент-Полі, штат Міннесота, закінчила університет у рідному місті у 1956, працювала викладачкою англійської мови, а згодом, отримала ступінь доктора філософії у 1970, у цьому ж році була видана ключова книга авторки- «Політика статі». У Міллетт була абсолютно нова методологія для свого часу, вона використовувала: антропологію, соціологію, історію та економіку для своїх суджень. Авторка приділила велику увагу аналізу робіт інших письменників, та змогла віднайти власне тлумачення політики статі у літературі. Дана робота вважається одним із «провідників» у світ жіночого руху, майже всі сучасні феміністки у своїх досягненнях спиралися на «Політику статі», або надихалися нею. Сама авторка була надзвичайно активною у феміністичній політиці, брала участь у кампаніях за права жінок майже по всьому світу. Дослідниця та письменниця померла 6 вересня 2017 року у Парижі.

«Світ дрімав, і Кейт Міллетт розбудила його» [4]. Бетті Фрідан писала про проблему, у якої не було імені. Кейт Міллетт дала їй ім'я, проілюструвала, викрила, проаналізувала її. У 1970 році Кейт Міллетт опублікувала книгу «Політика статі». Це були нові слова. Саме поняття «політика статі» було новим. Міллетт мала на меті «довести, що стать- це статусна категорія з політичним підтекстом». Вона наголосила: «Хоча статеве домінування чоловіків зараз і не є яскраво вираженим, воно залишається найбільш поширеною ідеологією в нашій культурі і є основою її найбільш фундаментальної концепції влади» [4].

Пройшло тридцять три роки, і зараз уже важко згадати чи уявити, яку реакцію тоді викликала ця нова ідея. Домінування чоловіка над жінкою до того сприймали як фізичні даність. Справи статі не можна було розглядати з точки зору влади, домінування чи ієрархії. Соціальні статеві ролі виникли через біологію чи надприродну божественну волю й були визначені цими факторами. Чоловік був діяльною, навіть героїчною постаттю. Тільки він був створений за образом і подобою Бога. Він був головним у релігії, шлюбі та політиці, його влада як глави сім'ї не підлягала сумніву. Міллетт назвала це явище «патріархатом», яке вона описала як «чоловіки мають панувати над жінками, старші чоловіки мають панувати над молодшими». Міллетт описала цю жіночу «згоду» на чоловіче домінування як процес соціалізації, у ході якої жінок робили пасивними, неосвіченими, і навчали їх, що їхня цінність – лише у народженні та вихованні дітей (функція яку вони поділяють із тваринами). Чоловіки ж вирізнялись суто людськими характеристиками. Жінок привчали приймати вищість чоловіків та власну меншовартість, яку пояснювали твердженнями про біологічну вищість чоловіків: чоловіки фізично сильніші. Сам патріархат, як вважалося, неминуче впливав із більшої фізичної сили чоловіків. Міллетт зробила припущення, що колись існувала цивілізація, в якій ще не було патріархату. І якщо така цивілізація

була, то фізична сила чоловіків не могла бути вирішальною причиною патріархату [4].

Міллетт також критикувала гендер як такий. Існує надто багато варіацій біологічних характеристик, які асоціюють із жіночою чи чоловічою статтю, і це суперечить сприйняттю біологічного детермінізму як чогось конкретного й матеріального. Авторка розглядала складові гендеру як соціально-визначені, ідеологічно підкріплені домінуванням панівної статі. Кейт також описувала економіку політики статі: жінки працювали безкоштовно або за значно менші гроші. Вона описала, як жінки завжди працювали, але без гідної оплати, через що вони залишалися під контролем чоловіків. Авторка також проаналізувала роль держави у підтримці підлеглого становища жінок, а також роль правових систем у різних суспільствах [4].

Коли Кейт Міллетт написала «Політику статі», Г. Міллер, Н. Мейлер та Д. Лоуренс справили великий вплив на покоління 1960-х. Зараз важко зрозуміти, наскільки вони володіли умами. Для контркультури, яка почала бурхливо розвиватися, це були автори-бунтівники. По суті, вони допомогли сформувати покоління, яке вважало, що сила та насилля- це важливі елементи гендерної культури. Аналіз Міллетт підірвав їхній авторитет. Авторка зазначала: « Я спираюся на припущення, що існує простір для критики, яка бере до уваги ширший культурний контекст, в якому задумують і створюють літературу» [4].

У підсумку зазначимо, що саме Кейт Міллетт змогла лише за допомогою однієї книги розкрити «жіноче питання» якомога ширше. Авторка праці зуміла підірвати авторитет таких популярних у 60-х роках письменників як Г. Міллер, Н. Мейлер та Г. Лоуренса (який на той час помер, але був настільки популярним, ніби він був сучасником), що своїми працями популяризували серед тогочасної молоді пригноблене становище жінки у стосунках із чоловіками. Можемо сказати, що сама робота є «одним із стовпів» жіночого руху, на рівні із «Другою статтю» Симони де Бовуар. Багато що із досягнень

феміністок (особливо третьої хвилі) було завчасно і наперед передбачено «Політикою статі», або ж стало наскрізним її натхненням.

ВИСНОВКИ

Отже, проведений у роботі культурологічний аналіз розвитку феміністичного руху засвідчив, що цей феномен соціокультурного життя західних суспільств останніх століть, виникнувши на хвилі протестних рухів за права жінок з метою усунення дискримінації жіночої статі і зрівняння усіх прав з чоловіками, став важливим свідченням наростаючих тенденцій переосмислення ролі жінки, поступового утвердження її значимості й можливостей звільнення від традиційних стереотипів та набуття рис автономного соціального дієвця.

- Виявлено, що основними соціокультурними чинниками формування феміністичного руху були: понижене становище жінки у патріархальному суспільстві, невідповідність оплати та умов праці, відсутність права власності, політичного права, права на спадщину та опіку над власними дітьми без чоловіка, багатівікова вкоріненість у свідомості представників традиційної культури уявлень про роль жінки, обмеження у правах, відсутність освіти, права голосу, що консервувало таке становище довгий час; визначальними соціокультурними факторами, що вплинули на динаміку тенденцій розвитку феміністичного руху стали: велика кількість форм фемінізму, кожна з яких інтерпретує власне бачення та сутність «жіночого поняття», звідси поява значної кількості несхожих між собою цілей, концепцій, методів їх досягнення та власних оцінок усіх питань і політичних вимог. Історично першими були доктрини, сформовані в межах суфражистського руху; згодом, феміністичні ідеї, орієнтовані на боротьбу жінок за доступ до освіти, до фахової праці, формування дискусій щодо зміни жіночих функцій у соціумі та сім'ї, зміни щодо бачення усталених норм співжиття в сім'ї; визначальним чинником «другої хвилі» фемінізму стала боротьба не за юридичну, а фактичну рівність жінок з чоловіками у всіх правах, книгам «Загадка

Жіночності» Бетті Фрідан та «Друга Стать» Симони де Бовуар приписують початок активного розгортання другої хвилі фемінізму у світі; «третя хвиля» фемінізму пов'язана з процесами 90-х рр. ХХ ст., які також відобразились у філософському осмисленні жіночого руху; зараз поширена теоретична різноманітність доктрин жіночих рухів, відсутність спільної теорії, орієнтованої на цілі досягнення соціального рівноправ'я;

- з'ясовано, що серед різноманіття світових культур саме українська вирізняється з-поміж усіх чи не найдавнішою та найпотужнішою традицією жіночого письменства (історія світської української поезії бере свій початок з сатиричного твору «Луцький пасквіль» (1575 р.) Олени Копоть-Журавницької, яка викликала скандал своїм віршованим твором). На основі ідей жіночого руху, започаткованого Н. Кобринською (створення 1884 р. першої феміністичної організації «Товариство руських жінок», видання першого жіночого альманаху «Перший вінок» у 1887 р., що став основою розвитку жіночих часописів того часу), розвинутого О. Пчілкою та ін. наприкінці ХІХ-початку ХХ ст. формується новація в українській літературі, яка отримала назву «жіноче письмо», що мало на меті дати розголос усім тогочасним жіночим проблемам та знайти шляхи їх вирішення. Поява цих «жіночих голосів» української літератури сприймалася як справжня «пряма мова» тисяч поетес, які крізь століття намагалися донести читачеві складне «переплетіння павутини» жіночого життя. Теоретикині та ідеологині «початку» українського фемінізму обирали жіночі псевдоніми, жіночі лінії головних героїнь творів та абсолютну відсутність імітацій «чоловічих» стилів у написанні творів, що раніше було притаманно письменницям, зосереджували свою увагу на просуванні ідеї рівності жінок у правах та можливостях в маси. Творчість Марка Вовчка стимулює подальший ідейний розвиток, оскільки теми трагічності та важкої долі селянства України за часів

кріпаччини є визначальними у спадщині письменниці, хоча закликів чи настанов на утвердження у суспільстві феміністичних ідей у Марії Вілінської не було. Видатними постатями цього наростаючого руху були Леся Українка (переформатування найважливіших засадничих міфів європейської культури з точки зору жінки - драми «Кассандра», «Одержима», «Бояриня», «Камінний господар». Усі феміністичні ідеї та погляди поетеси знайшли своє віддзеркалення у жіночих образах її героїнь), Ольга Кобилянська (асимілювала феміністичну ідею через власну творчість у літературний процес, що модернізувався під впливом ніцшеанської філософії («Людина», «Царівна» та ін.). Участь Ольги Кобилянської у феміністичному дискурсі сприяла творенню нового образу жінки – інтелектуальної, самодостатньої особистості), які завдяки своїй творчості вплинули на процеси формування основ майбутньої модерної культури України;

- проаналізовано, що робота «Друга Стать» Симони де Бовуар ілюструє новітній екзистенційний підхід до осмислення природи жінки, що формується в процесі її розвитку як особистості. Аналіз причин дискримінації жінок у «чоловічому світі» демонструє універсальну поширеність явища для всього світу в різні періоди і їх соціально-історичну, культурну, а не біологічну обумовленість. Ідеї та концепції французької дослідниці згодом стали стимулом для подальшого розвитку феміністичного руху. Робота вважається відправною точкою бурхливого поступу другої хвилі фемінізму ХХ століття, започаткувала осмислення проблеми гендерної нерівності у суспільстві;
- прояснено, що сучасний фемінізм є комплексним культурним явищем, серед ідейного багатоманіття якого у даній роботі звернуто увагу на творчість: Б. Фрідан - «Загадка жіночності» (1963) (осмислення проблеми виключення жінки з соціокультурного життя- відмова жінок від особистого розвитку заради сімейної гармонії і приречення себе на стереотипні культурні ролі в сім'ї), К. Міллетт- «Політика статі» (1970)

(критика традицій культурної усталеності ідей про вищість чоловіка й меншовартість жінки, економіки політики статі), Ю. Кристеві - «Про китаянок» (1974), «Жінка та час» (1979) (розвінчання класичних стереотипів гендерних ролей у суспільстві; заклик до руйнування монументальних фантазмів – жінка, її влада, її письмо, щоб відкрити «одичність» кожної жінки; спонукання до активної присутності жінки у соціо-символічному контракті). Вказані роботи відображають наростаючі тенденції глибокого філософсько-культурологічного осмислення ролі і статусу жінки в сучасній культурі серед авторитетних дослідників.

Список використаних джерел:

1. Агеєва В. Жіночий простір. – К.: Факт, 2003. – 324 с.;
2. Агеєва В. Поетеса зламу століть. – К.: Либідь, 1999. 263 с.;
3. Агеєва В. Філософія жіночого існування / В кн.: Сімона де Бовуар. Друга стаття. Київ: Основи, 1994. С. 7 – 19.
4. Сімона де Бовуар. Друга Стаття у 2 томах/ Переклад з французької Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. - Київ, Основи, 1994-95. 368 с.
5. Борисюк, Ірина (2024). Краса, контроль і праця у прозі Наталі Кобринської. / Віра Агеєва (ред.). Бунтарки: нові жінки і модерна нація. Есеї. Київ: Смолоскип. с. 81—119.
6. Андреа Дворкін. Політика статі і Кейт Міллетт. – К.: Політична критика, 2017.
7. Голландська феміністка Міна Круземан у листі до Александра Дюма — / Maria Grever, Strijd tegen de stilte. Johanna Naber en de vrouwenstem in geschiedenis (Hilversum 1994), (1859—1941). с. 1.
8. Гундорова Т. Ольга Кобилянська contra Ніцше, або народження жінки з духу природи // Гендер і культура: Зб. ст. / Упор. В. Агеєва, С. Оксамитна.- К.: Факт, 2001.- С. 34-35.
9. Дробот І.В. «Феміністичні горизонти» Юлії Крістєвої / Ірина Дробот // Магістеріум. Вип. 4. Літературознавчі студії / [упоряд. Кравченко А. Є. ; редкол. : В. П. Моренець (голова) та ін.] ; Національний університет «Києво-Могилянська академія». – Київ : Стилос, 2000. – С. 4-9.
10. Качкан В. А. Верховинна естетика: Штрихи до портр. Наталії Кобринської // Качкан В. А. Українське народознавство в іменах: У 2 ч. / За ред. А. З. Москаленка / В. А. Качкан. — К., 1994. — С. 143—151.
11. Кобилянська О. Ю. Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади / Упоряд., передм. Ф. П. Погребенника.- К.: Дніпро, 1982.- 359 с.
12. Кобринська Наталія Іванівна: (8.У1.1855-22.1.1920) // Українська літературна енциклопедія: У 5 т. / Редкол.: І. О. Дзевєрін (відп. ред.). — К., 1990. — Т. 2. — С. 505—506.

13. Криворучко С. К. Образ ліричної героїні у романі Сімони де Бовуар «Сила обставин». Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія, 2012. № 1014. Вип. 65. С. 148.
14. Міль. Дж.С. Поневолення жінки. - Київ, 2002. 393 с.
15. Павличко Соломія. Дискурс модернізму в українській літературі. – К.: Либідь, 1997. – С. 10.
16. Погребенник Ф. Три фотопортрети Наталії Кобринської // Сл. І час. — 1995. — № 5/6. — С. 31—32.
17. Рудницька М. Чи треба нам окремих жіночих організацій?//Рудницька М. Статті, листи, документи.- Львів, 1998.-С.90.
18. Сайтарли І.А., Іщенко О.М., Приятельчук А.О. Нариси з сучасної філософії: Навчальний посібник. Київ, 2016, С.273-366.
19. Українка Леся. Одержима // Леся Українка. Збір. Тв.:У 12-ти т.-Т. 4.
20. Beasley, Chris. What is Feminism. New York: Sage, 1999. 192 p.
21. Bergoffen, Debra. Simone de Beauvoir. Metaphysics Research Lab, CSLI, Stanford University, (16 серпня 2010) [17 August 2004]. 188 p.
22. Cott, Nancy F. The Grounding of Modern Feminism. New Haven: Yale University Press, 1987. 378 p.
23. Crowell, Nancy A.; Burgess, Ann W. Understanding Violence Against Women, 1997. 127 p.
24. DuBois, Ellen Carol. Winning of Woman Suffrage. New Haven, Conn.: Yale University Press. The Feminine Mystique / Betty Friedan, 1997. 400 p.
25. Echols Alice. Daring to be Bad. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989. 446 p.
26. Flexner, Eleanor. Century of Struggle, 1996. The Belknap Press, 432 p.
27. Freedman, Estelle B. No Turning Back. Ballantine Books, 2003. 400 p.
28. Gillis, Stacy; Howie, Gillian; Munford, Rebecca. Third wave feminism: a critical exploration. Basingstoke: Palgrave Macmillan. с. xxviii, 2007. pp.275–276.

29. Goldstein, p.Goldstein, L. "Early Feminist Themes in French Utopian Socialism: The St.-Simonians and Fourier", *Journal of the History of Ideas*, 1982. 108 p.
30. Guillaumin, Colette. *Racism, Sexism, Power, and Ideology*, 1994. pp. 193–195.
31. Harding, Sandra. *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*. London: Routledge, 2003. pp.1–16, 67–80.
32. Hawkesworth, M.E. *Globalisation and Feminist Activism*. Rowman & Littlefield, 2006. 219 p.
33. Humm, Maggie. *The Dictionary of Feminist Theory*. Columbus: Ohio State University Press, 1995. 354 p.
34. Hunt, Michael. *The World Transformed*. New York: Oxford University Press, 2016. 446 p.
35. Krolokke, Charlotte; Sorensen, Anne Scott. *Three Waves of Feminism: From Suffragettes to Grrls. Gender Communication Theories and Analyses: From Silence to Performance*. Sage, 2005. 24 p.
36. Leslie, Heywood; Drake, Jennifer. *Third Wave Agenda*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997. 280 p.
37. Lingard, Bob; Douglas, Peter. *Men Engaging Feminisms: Pro-Feminism, Backlashes and Schooling*. Buckingham, England: Open University Press, 1999. 192 p.
38. Margalit Fox. Bettie Friedan. *The New York Times*, (5 лютого 2006). pp. 1.
39. Meltzer, Françoise. *Hot Property*, 1995. 179 p.
40. Offen, Karen. Les origines des mots 'feminisme' et 'feministe'. *Revue d'histoire moderne et contemporaine*. July–September 1987, 34. pp. 492—496.
41. Parpart, Jane L.; Connelly, M. Patricia; Connelly, Patricia; Barriteau, V. Eudine; Barriteau, Eudine. *Theoretical Perspectives on Gender and Development*. Ottawa, Canada: International Development Research Centre. 2000. 250 p.
42. Phillips, Melanie. *The Ascent of Woman*. London: Abacus, 2004. 370 p.

43. Ruether, Rosemary Radford. *Women and Redemption*. (2nd edition). Minneapolis: Fortress Press, 2012. 352 p.
44. Sands, Roberta; Nuccio, Kathleen. "Postmodern Feminist Theory and Social Work: A Deconstruction", (Nov 1992). 248 p.
45. Sara M. Evans. *Born for Liberty: A history of women in America*. New York: The Free Press; London: Collier Macmillan Publishers, 1989. 448 p.
46. Sigmund Freud, *La féminité* . in *Nouvelles Conférences sur la psychanalyse*, Paris, Gallimard, 1975. 155 p.
47. Smith, Bonnie G. *Global feminisms since 1945*. Psychology Press. 332 p.
48. *The Feminine Mystique* / Betty Friedan. 2000. 562 p.
49. Valérie Bryson, *Feminist Political Theory*. New York: Palgrave-Macmillan, 1992. 372 p.
50. Wheeler, Marjorie W. *One Woman, One Vote*. Troutdale, OR: NewSage Press, 1995. 388 p.
51. Whelehan, Imelda. *Modern Feminist Thought*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1995. 280 p.